

KUL TÚRA SLOVA

*Časopis
pre jazykovú
kultúru
a terminológiu*

*Orgán
jazykovedného ústavu
Eudovíta Štúra
SAV*

HLAVNÝ REDAKTOR

Ján Kačala

VÝKONNÝ REDAKTOR

Matej Považaj

REDAKČNÁ RADA

Eugénia Bajzliková, Klára Bu-
zássyová, Ján Findra, Gejza
Horák, Ján Horecký, Ján Kača-
la, František Kočiš, Ivan Masár,
Ján Oravec, Matej Považaj,
Jozef Ružička, Anna Rýzková,
Ján Sabol, Elena Smiešková

REDAKCIA

813 64 Bratislava, Nálepkovala 28

KULTÚRA SLOVA — ROČNÍK 18 — ČÍSLO 9

OBSAH

KOČIŠ, F.: Československý roz- hlas v úsilí o kultúru jazyka	289
ONDREJOVIČ, S.: O jazykovej situácii v Nórsku	293
MLACEK, J.: K vlastnostiam jed- nej skupiny prísloví	298
TVRDOŇ, E.: Toponomastické hodnotenie historického vý- skumu Turca	303

Diskusie

DVONČ, L.: Lingválna krajino- veda	308
---	-----

Rozličnosti

Echovitá reč ako jeden z nedo- statkov prednesu. L. Rybár	312
--	-----

Správy a posudky

Stretnutie matičných pracovní- kov s jazykovedcami. E. Rí- sová	314
Spolupráca s ČSTK pokračuje. K. Matějová	316
Život a pedagogické dielo Ma- teja Bela. B. Ricziová	318

Spytovali ste sa

Na nose, či na nosi? K. Palko- vič	319
---	-----

Československý rozhlas v úsilí o kultúru jazyka

FRANTIŠEK KOČIŠ

1. Československý rozhlas v Bratislave ako celok má na zvyšovaní úrovne jazykovej kultúry a v jazykovej výchove na Slovensku dôležitý podiel. Zodpovední pracovníci rozhlasu si to plne uvedomujú, a tak ich pracovné kontakty s pracovníkmi Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, ako aj s jazykovedcami filozofických a pedagogických fakúlt sú vlastne permanentné. V posledných rokoch sa venuje osobitná starostlivosť jazyku a interpretačným kvalitám rozhlasových hlásateľov. Primeraná pozornosť sa venuje aj analýze jazyka relácií, ktorých tvorcom je literárno-dramatická redakcia. Existencia rozhlasovej jazykovej poradne má priaznivý vplyv nielen na rozhlasových poslucháčov, ale aj na pracovníkov rozhlasu. Už dlhé roky existujú v rozhlase jazykové relácie venované žiakom základných škôl a v ostatnom čase sa práca rozhlasu v tejto oblasti zintenzívňuje.

Jazykovej a interpretačnej stránke relácií mimoriadnu starostlivosť venujú aj v regionálnom vysielaní, a to okrem iných akcií aj na pravidelne usporadúvaných seminároch za účasti pomerne veľkého počtu pracovníkov zo všetkých krajov i zo štúdií národnostného vysielania.

Aj tohto roku sa 7.—8. júna zišli pracovníci krajového a národnostného vysielania v chate Baník pri Handlovej, aby hodnotili svoju prácu z jazykovej aj interpretačnej stránky. Odborný základ tomuto hodnoteniu dali dve prednášky o význame a funkcii dokumentu v rozhlasovej práci (dr. Š. Horský a E. Weidler) a prednáška o jazyku vybra-tých relácií spojená s poznámkami o súčasnej jazykovej situácii u nás a o niektorých aktuálnych problémoch v jazykovej kultúre (F. Kočiš). Prednáška obsahovala konkrétny jazykový rozbor odpočutých relácií (výslovnosť slov najmä z hľadiska spodobovania spoluhlások,

melodicko-intonačné stvárnenie rozhlasového prejavu, nedostatky v slovnej zásobe, používanie správnych slovesných väzieb vyjadrených predložkovými spojeniami a pod.), ako aj súhrnné hodnotenie, ktoré tu uverejňujeme v tej podobe, v akej odznelo na seminári.

2. Zápas o zvládnutie obsahu a formy aj v regionálnom vysielaní Čs. rozhlasu v Bratislave trvá. Keď hovoríme o forme, nemáme na mysli iba skladbu relácií, ale aj ich jazykovú a interpretačnú stránku. Od stretnutia na Poľane (porov. správu v Kultúre slova, 16, 1982, s. 282—284) vidíme na seminári nové tváre a počúvame nové hlasy. V tom novom je čosi pozitívne i čosi negatívne. Ani v rozhlase sa totiž neodovzdáva štafeta dosiahnutých vedomostí a dosiahnutej interpretačnej úrovne. Nástupom nových ľudí sa vlastne začína všetko takmer od začiatku, pretože cez ťažkosti a úskalia rozhlasového vysielania sa musí prehrýzť každý sám. Zaiste, je na čom budovať, opory sú a ostávajú, a tak hľadanie svojských ciest nemusí byť vždy popretím toho, čo tu bolo. Existuje totiž aj dobrá tradícia a tú treba cieľavedome udržiavať a využívať, opierať sa o ňu.

V interpretačnej a jazykovej stránke badať istý pokles. Faktom ostáva, že interpretačné umenie v rozhlasovej žurnalistike vôbec pokrivkáva, nerastú nám a ani sa nejako zjavne nekryštalizujú ambiciózní redaktori, pohotoví moderátori, takí, ktorí by stopercentne vládli nad reláciou, ktorí by ju mali bezpečne v rukách. Jazykové umenie chýba, také jazykové umenie, ktoré by poslucháča priťahovalo, ohromovalo samo osebe, po ktorom by poslucháč pocítoval uspokojenie a bol o pravde vypovedanej v rozhlase naozaj presvedčený. Zatiaľ tohto umenia je málo, je tu iba dobre či horšie zvládnutá povinnosť, ak nechceme už hovoriť o remesle, ale niekedy to naozaj ako remeslo vyzerá.

V jazyku všetkých účinkujúcich v reláciách nie sú nejaké krikľavé chyby. Je tu úsilie o solídny výkon, ale zatiaľ málo presvedča. Je to iba dobrý priemer, ešte stále chýba tvorivý prístup, hra s jazykom, vládnutie nad jazykom. Stále je to ešte len zápas o formu, obavy z chyby, málo istoty. Žiadalo by sa viac pohotovosti, hravosti a ľahkosti. Málo sa hľadá v gramatike, v štylistike a rovinách pravej komunikatívnosti jazyka. Zaregistrovali sme napr. neistotu pri vyjadrovaní modálnej stránky prehovoru adekvátnou vetnou melódiou, intonáciou, kadenciou, slovným dôrazom. V prejave často chýba ten správny intonačný oblúk, preto aj obsah relácií neraz ostáva poloodkrytý a neodkrytý. V posudzovaných reláciách chýba nadhľad moderátora a jeho celostné videnie relácie od začiatku do konca. Vstup moderátora do relácie by už mal dopredu signalizovať charakter celej relácie. Moderátor by mal ovládať hlásateľa, redaktora a pomocou neho i respondentov. Zdá sa nám, že moderátor zatiaľ stojí iba v rade, on iba nasleduje, alternuje, strieda sa so všetkými účinkujúcimi ako jeden

z aktérov. A to je naozaj málo. Prísľubom v tomto smere sa ukázala moderátorka zo stredoslovenského vysielania (s. Ďurovčíková), a to svojou pohotovosťou, hlasovým zvládnutím prejavu, zainteresovanosťou o obsah. Ostáva však v relácii sama, jej moderátorstvo zatiaľ nepreniká do celej relácie, ešte málo vedie ostatných.

To všetko, čo tu spomíname, nie je samoučelná kritika, je to dobre mienená rada a navyše je to výzva do práce a do spolupráce. Spolupráca medzi jazykovedcami a pracovníkmi regionálneho a národnostného vysielania sa ešte stále málo využíva a je medzi nimi potrebné i väčšie vzájomné porozumenie. A nielen v regionálnom rozhlas. Dosiaľ sa nepodarilo spojiť do želateľnej symbiózy prácu jazykovedcov s prácou spisovateľov, žurnalistov, redaktorov a všetkých kultúrnych pracovníkov, hoci sa takmer denne stretávajú či už osobne alebo prostredníctvom písaného slova v jazykovedných časopisoch, článkoch, jazykových rubrikách. Stávalo sa dosť často, že stáli proti sebe, a zdá sa, že i dnes si občas ešte „vyplazujú jazyk“. Nie je to dobrá situácia, lebo nie je konštruktívna, ale dúfame, že sa aj ich vzájomný vzťah obráti na lepšie. Dobrým znamením v tomto ohľade sú aj opätovné pracovné stretnutia, na ktorých sa môžu mnohé veci vysvetliť. Treba preto oceniť postoj šéfredaktora regionálneho vysielania dr. J. Farkaša najmä v tom, že dbá na interpretačnú a jazykovú stránku relácií, navyše vidí ju a orientuje perspektívne a v tých intenciách ju aj podporuje. Jednorazové stretnutia, hoci aj pravidelné, nemôžu stačiť, lebo nadobudnúť správny postoj voči spisovnému jazyku a jeho funkcii v našej spoločnosti nemožno zo dňa na deň a nemožno ho dosiahnuť iba presvedčaním o potrebe dobrej jazykovej kultúry v rozhlas, tobôž nie nátlakom. O potrebe vysokej úrovne spisovného jazyka v rozhlasovom interpretačnom umení sa musí presvedčiť každý pracovník rozhlasu sám — tvrdou prácou na sebe, štúdiom, odbornou prácou. V jeho práci nesmie chýbať ani zdravé socialistické vlastenectvo a chuť aktívne sa zúčastňovať na utváraní dobrého jazykového úzu, ani vedomie spoluzodpovednosti za dobrú úroveň jazykovej kultúry — osobnej i celospoločenskej. Bez týchto predpokladov nemožno dobre robiť nijakú osvetovú prácu v prostriedkoch masovej komunikácie a propagandy. V každom pracovníkovi týchto komunikačných prostriedkov a vo všetkých kultúrnych pracovníkoch mala by byť ambícia utvárať vo svojom čase priam epochu v používaní spisovnej slovenčiny, ambícia odovzdávať nasledujúcej generácii kvalitný jazykový úzus, vysokú úroveň spisovnej slovenčiny. Nie je to ľahká vec, ale na druhej strane sa nemôžeme uspokojovať s kompromisným priemerom, s polovedomosťami a už vôbec nie s ignorantstvom, defetizmom a s náladami proti uplatňovaniu spisovnej slovenčiny v našom kultúrno-spoločenskom živote.

Nemožno preto súhlasiť s článkom B. Kopolku uverejnenom v Novom slove 16. 2. 1984, v ktorom sa píše, že „spisovný jazyk visí nad našimi hlavami ako ťarcha“, a v ktorom sa vyčítavo konštatuje, že „spisovný jazyk sme povýšili na mieru vzdelanosti a oficiálneho uznania“. Je to ťažké nedorozumenie a z hľadiska súčasnej jazykovej situácie v našej spoločnosti neodpustiteľný omyl. Heslo „Späť k nárečiam“ tu nikomu nepomôže, hoci nikto z jazykovedcov nárečia neodpisoval ani neodpisuje, veď to ani nemožno a ani to nie je potrebné. Nevieme si však predstaviť, ako by sme si poradili s nárečovým slovným fondom napr. pri odbornej slovnej zásobe okolo kybernetiky, počítačovej techniky, elektrotechniky, súčasnej ekonomiky atď. V dejinách nášho národa ani nášho jazyka Kopolkov výrok o spisovnej slovenčine ako o ťarche nad našimi hlavami nemá precedens a treba ľutovať, že ho vyriekol spisovateľ, a práve dnes, keď socialistická spoločnosť má eminentný záujem o rozvoj súčasnej spisovnej slovenčiny.

V istých kruhoch sa nedávno ujal slogan *Nemá to zmysel, ale je to spisovné*. Je to vlastne synonymum Kopolkovho výroku. Hoci sa tento slogan zrodil v humornej atmosfére, nemožno ho ospravedlniť ani pochopiť. Je to opäť to, čo sme označili za „vyplazovanie jazyka“. Nazdávame sa, že nikomu neprospeje, najmä nie spisovnej slovenčine a jej kultúre. Ak sa niekto domnieva, že s takým postojom k spisovnému jazyku v kultúre vystačíme, celkom iste sa mylí. Z tohto omylu skôr-neskôr každého usvedčia dejiny a rozvoj spisovnej slovenčiny v socialistickej spoločnosti, v ktorej sa — ako sme už spomenuli — spisovný jazyk hodnotí ako jeden z najvyšších atribútov národnej spoločnosti, ako nástroj myslenia a poznania, ako nevyhnutný, záväzný, ale celkom prirodzený komunikatívny prostriedok.

Napokon ešte jednu myšlienku. Plnosť spisovného jazyka v komunikácii sa nedosahuje iba dodržiavaním jeho normy a súčasne platnej kodifikácie. To by bolo málo. Plnosť spisovného jazyka sa predovšetkým prejavuje v odkrývaní jeho systému, v hlbšom poznávaní jeho vývinových tendencií, v prehľbovaní jeho slovnej zásoby a gramatickej stavby, nie v ustráchanosti pred ypsilonom ani v malomyseľnom pipľaní sa v zákazoch či príkazoch a tobôž nie v ustavičnej opozícii proti výsledkom práce základného jazykovedného výskumu a proti jazykovedcom. V plnokrvnom využívaní a rozvoji spisovného jazyka a v žiživom postoji k nemu spočíva aj umenie jazyka a interpretácie rozhlasových relácií.

*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepková 26, Bratislava*

O jazykovej situácii v Nórsku

SLAVO ONDREJOVIČ

Jazyková situácia v Nórsku si zasluhuje osobitnú pozornosť, lebo je svojím spôsobom unikátna a zrejme nemá paralelu nikde inde na svete. Nie je pritom nezaujímavá ani z hľadiska konfrontácie s jazykovou situáciou u nás.

V Nórsku jestvujú dve normy spisovného jazyka, ktorých novšie úradné názvy sú *bokmål* (vysl. bukmol) čiže knižný jazyk a *nynorsk* (vysl. nunošk) čiže novonórčina. Úradne sú rovnocenné, ale nemajú rovnaké rozšírenie. Obraz o ich rozšírenosti si možno urobiť napr. podľa toho, že bokmål ako „prvý jazyk“ používa 80—85 % všetkých žiakov deväťročných škôl v krajine a v ňom vychádza približne 90 % všetkej tlačenej produkcie Nórska (Berkov, 1983, s. 51). Je to práve bokmål, ktorý sa učí v cudzine ako nórčina, doň sa dabujú cudzie filmy a pod.

Vzájomný pomer v rozšírenosti bokmálu a novonórčiny ešte zreteľnejšie vyplynie z týchto štatistických údajov: v r. 1930 80:20 v prospech bokmálu, v r. 1965 — 65:35; odvtedy novonórčina rapídne ustupuje: 1966 — 83:17 a 1979 — 84:16 (porov. Berkov, op. cit., s. 51 n.). Čo sa týka zemepisného rozvrstvenia, s novonórčinou sa možno stretnúť najmä na západe, s bokmálom na východe a severe krajiny, ale predovšetkým vo všetkých veľkých mestách Nórska. Treba ešte uviesť, že novonórčinu aktívne ovláda len asi tretina (podľa iných údajov pätina) Nórov, zatiaľ čo bokmål ovládajú všetci vzdelaní obyvatelia krajiny. V novonórčine vychádza nízky počet kníh s obmedzenou tematikou, pár novín miestneho významu a táto norma obsadzuje v porovnaní s bokmálom len asi 15 % vysielacieho času v rozhlase a televízii. Štát pritom rozvoj tohto variantu podporuje, funguje divadlo i niekoľko nynorských vydavateľstiev. Napriek tomu sa však počet hovoriacich novonórčinou stále znižuje zrejme i preto, že v Nórsku dochádza k presunom obyvateľstva z vidieka do miest, v ktorých bokmål absolútne prevláda. Veľkú váhu má i to, že novonórčina predstavuje formu jazyka, ktorú v súkromnom styku nikto nepoužíva.

Bokmål a nynorsk majú viaceré paralelné tvary vo viacerých variantoch. Nie vždy sú však tieto tvary na rovnakej úrovni a nepoužívajú sa v rovnakej miere; možno to ukázať napr. na ekvivalentoch slova *ruka*. Aj v poslednom vydaní pravidiel bokmálu sa uvádza, že tento pojem sa môže vyjadriť tvarmi *hand* (vysl. han) i *hånd* (vysl. hon), pričom prvý z nich sa používa len s členom ženského rodu a druhý s členom mužského (všeobecného) i ženského rodu. Prípášťajú

sa teda tri bokmálové tvary: *hānden*, *hānda* a *handa*¹ (Haugen a kol., 1965, s. 169). Ako však tvrdí Berkov, v skutočnosti v písaných prejavoch zreteľne prevláda tvar *hānden* a tvar *handa* sa takmer nevyskytuje. Z daného prípadu dobre vidieť, že tu nejde len o otázky pravopisu, ale o skutočné fonetické, resp. morfológické varianty slov.

Pre nórsku jazykovú situáciu je charakteristický hlboký rozkol medzi tým, čo uvádzajú kodifikačné príručky, a reálnou jazykovou praxou. Oficiálne príručky fixujú viac-menej umelú normu, ktorú nikto nerešpektuje. Je známe, že napr. ani jednej veľkej noviny, ktoré vychádzajú v bokmále, sa nepridržiavajú — ani približne — oficiálnej kodifikácie (Haugen, 1966, Steblin-Kamenskij, 1974, Berkov, 1983). Táto kodifikácia nemá nijakú prestíž, lebo Nóri ju ani nepocitujú ako niečo záväzné. Výskyt veľkého množstva alternatívnych tvarov a úplná voľnosť pri ich používaní vedú k mimoriadnej „pestrosti“ rečového prejavu Nórov. Pre nás je takmer nepochopiteľná vzdialenosť medzi jednotlivými idiolektami, v ktorých tie isté slová a tvary možno počuť používať v tých istých kontextoch rôzne. Pre nás je prekvapujúci aj fakt, že túto nejednotnosť neodstraňujú ani redaktori v novinách a knižných vydavateľstvách. Panuje pritom mienka, že v špecifickej nórskej situácii je to nevyhnutné a že každý má právo používať jazyk tak, ako si myslí, že je to najlepšie. Hovorí sa aj o tom, že táto nejednotnosť je jav v zásade kladný, pretože „rozrôžňuje“ text. Aby sme však mohli posúdiť opodstatnenosť tohto názoru, treba vedieť, že tu nejde o nijaké vedomé využívanie variantov so štylistickou platnosťou, ale o nezámernú variabilitu prostriedkov, ktorej si nie je vedomý ani sám hovoriaci či píšuci.

Písomná tradícia v Nórsku sa začína už 3. storočím (rúnové nápisy), v 14. storočí však táto krajina stráca politickú samostatnosť (r. 1380 vstupuje do únie s Dánskom) a nóřčina začína byť vytláčaná zo všetkých oficiálnych sfér dáńčinou. Dáńčina sa stáva úradným jazykom, neskoršie aj cirkevným a právnickým jazykom a knihy koncom 15. storočia začínajú vychádzať výlučne v dáńskom jazyku. Začiatok 16. storočia znamená úplné prerušenie nórskej písomnej tradície.

Hoci sa od tohto obdobia písalo iba po dáńsky, s nóřským hovoreným jazykom to bolo, prirodzene, zložitejšie. Kým vidiecke obyvateľstvo neprestalo hovoriť svojimi nářečiami, v mestách postupne začína vznikať hybridná forma, pre ktorú je charakteristická nóřska výslovnosť i nóřska skladba, ale na druhej strane dáńska morfológia a lexika. V r. 1814 získalo Nóřsko opäť samostatnosť, čím sa odstrá-

¹ V oboch variantoch nóřčiny sa určitý člen pripája za meno. Rozdiel je však v tom, že kým bokmål má tri rody, novonóřčina ich má dva.

nila politická báza panstva dánskeho jazyka v Nórsku. Súčasne sa začala pociťovať veľmi silná potreba vytvoriť nórsky národný jazyk, čo však, ako sa ukázalo, nemalo byť jednoduchou záležitosťou.

Pri konštituovaní nórskeho národného jazyka sa šlo od začiatku dvoma cestami. Tí, čo sa vydali prvou z nich, sformulovali si svoj program ako uvedenie existujúcej písomnej noriny do súladu s reálnou rečovou praxou vzdelaných vrstiev mestského obyvateľstva, vo vytvorení pravopisných pravidiel, ktoré by odrážali skutočnú nórsku výslovnosť a legalizovali špecifické morfológické a syntaktické osobitosti nóřčiny, mala to teda byť istá jej „nordizácia“. Druhý variant predstavoval sformovanie spisovného jazyka na základe živých nóřských nářečí.

Hnutie za nordizáciu existujúceho spisovného (t. j. vlastne dánskeho) jazyka prebiehalo v Nórsku celé 19. storočie. Zúčastnili sa v ňom aj mnohí významní spisovatelia toho obdobia, napr. Bjørnsterne Bjørnson, ktorý dal tomuto variantu r. 1890 názov *riksmål* (vysl. *riksmol*) — v pôvodnom pravopise *rigsmaal*, neskoršie *riksmaal*, doslova *rišsky*, resp. *štátny jazyk* (dovtedy sa hovorilo o dánsko-nórskom jazyku). Väčšina obyvateľstva hovorila však naďalej rozmanitými nóřskymi nářečiami, ktoré ostali vzdialené od nordizovaného dánskeho jazyka. Sú doklady o tom, že vidiecke obyvateľstvo niekedy ani nerozumelo mestským úradníkom alebo im rozumelo len s ťažkosťami. V tejto situácii sa mnohým zdalo, že najlepším východiskom tu bude utvorenie nórskeho spisovného jazyka na báze nářečí.

Uskutočnenie tejto myšlienky je spojené s menom Ivara Aasena, básnika a filológa samouka, ktorý po vlastných terénnych výskumoch (v tom čase dpisy nóřských nářečí nejestvovali) vydal r. 1848 *Gramatiku nórskeho spisovného jazyka* a r. 1850 *Slovník nórskeho spisovného jazyka* i texty v tomto „jazyku“. V týchto prácach sa pokúšal dokázať kontinuitu živých nóřských nářečí so staronóřčinou, opierajúc sa o západné nářečia ako archaickejšie, a teda bližšie staronóřčine, čiže, ako hovoril spolu s ostatnými filológmi svojej doby, o „čistejšie“ nářečia. Núka sa tu paralela s našou situáciou už aj preto, že Ľudovít Štúr spisovnú slovenčinu konštituoval takmer navlas v rovnakom čase a takisto sa pritom opieral o nářečia, zdôvodňujúc tento svoj krok aj romantickými argumentmi. Ľ. Štúr však mal výhodnejšiu situáciu vzhľadom na narastajúcu expanziu stredoslovenských dialektov v danom čase, ale i šťastnejšiu ruku. Aasen totiž na rozdiel od neho vytvoril svoj „jazyk“, ktorý nazval *landsmål* (vysl. *lansmol*) — doslova *krajiniský jazyk* —, syntézou rozličných nářečí. Podľa jeho predstáv jazyk národa jestvuje v súbore nářečí a slová tohto jazyka preto nemožno zrekonštruovať nijako ináč ako porovnávaním a zovšeobecnením rôznych dialektov. Šlo teda vyslovene o umelý

produkt, o „jazyk“, ktorý nebol nikomu jazykom materinským, ale i tak sa mu dostalo podpory jednak medzi statkárskou buržoáziou a jednak v kruhoch národne cítiacej inteligencie. Navyše po Aasenovi sa objavili aj ďalší „roľnícki“ básnici píšuci v landsmále. R. 1884 bol landsmål vyhlásený v školskej výučbe za rovnoprávny s riksmålom.

Na začiatku 20. storočia boli v nórsku takto dve oficiálne rovnocenné formy nórskeho spisovného jazyka: *riksmål* a *landsmål*. V tom čase sa predpokladalo, že postupné reformy týchto dvoch noriem povedú k ich splynutiu do jediného nórskeho jazyka (*samnorsk*).

Postupne však prívržencov takéhoto plánovaného zblížovania daných noriem ubúdalo. Vytvorili sa, naopak, dva tábory, ktoré viedli medzi sebou nezmieriteľný boj. Zástancovia riksmálu uvádzali, že v prospech ich variantu hovorí dlhá kultúrna tradícia, autorita vedy, veľkých nórskeho spisovateľov a básnikov, zatiaľ čo landsmål je umelý a kultúrne nerozvinutý jazyk. Prívrženci landsmálu zase poukazovali na to, že riksmål je aj napriek nordizácii dánsky jazyk, a teda cudzí nórskeho národu. Tento boj, aj keď už neprebíha v takej vyostrenej forme, nie je skončený doteraz.

V 20. storočí sa uskutočnilo niekoľko pravopisných reforiem riksmálu (1907, 1917, 1938) i landsmálu (1901, 1910, 1917, 1938). R. 1929 sa zmenili názvy týchto foriem spisovného jazyka: riksmål dostal oficiálny názov *bokmål* a landsmål sa začal nazývať *nynorsk*. Niektorí autori však riksmål používajú naďalej a bokmål nazývajú jeho radikálny variant² (porov. Krupa — Genzor — Drozdík, 1983, s. 127).

Je pochopiteľné, že jestvovanie dvoch úradne rovnoprávných jazykových noriem v relatívne nevelkom národe (4,7 miliónov obyvateľov) je zdrojom mnohých komplikácií a nepríjemností. Všetky úradné texty sa vydávajú v bokmále i novonórčine, v školách sa vyučujú obidve normy, takže aj učebnice sa musia pripravovať v jednom i druhom variante.

Spomínané pravopisné reformy (najradikálnejšia bola r. 1938) mali za cieľ zblížiť dané normy, ale táto snaha nielenže nepriniesla očakávaný výsledok, ale mala vyslovene negatívne dôsledky. Príčin bolo iste veľa, ale hlavná je zrejme tá, že nové úpravy nerespektovali živú rečovú prax a šli vlastne proti nej. Postupne sa totiž kodifikovali mnohé tvary, ktoré sa pociťovali ako jednoznačne nespisovné. Autori týchto reforiem si pritom postavili cieľ, ktorý nemožno nazvať ináč ako utopický: fakticky zmeniť rečovú prax dospelých i detí v školách.

² Bokmål i nynorsk má ešte svoj „tradičný“, „klasický“ variant a variant „radikálny“. „Radikálne“ sú tie tvary, ktoré sa viac približujú k opačnej norme.

Keďže táto „radikálna“ norma nemala navyše na svojej strane nijakých významnejších literárnych autorov, vznikla situácia, že túto normu presadzovali vlastne iba učitelia a istá časť jazykovedcov. Napokon sa ukázalo, že ju odmietajú i vrstvy, v mene ktorých sa uskuotočnili tieto „demokratizujúce“ úpravy. Bokmål má totiž medzi obyvateľstvom stále prestíž ako jazyk vzdelancov. Jeho ovládnutie sa fakticky rovná získaniu dokladu o vzdelanosti. Nie je pritom náhoda, že jazyk detí zo vzdelaneckých rodín je po skončení školy (najmä vysokej) menej konzervatívnym než jazyk absolventov škôl z robotníckych a roľníckych rodín. Tieto vrstvy sa tak či onak musia učiť novú formu a je pochopiteľné, že dávajú pritom prednosť tomu, čo má pre nich aj ináč reálnu hodnotu, čo je pre nich vysvedčením, že patria medzi vzdelancov. Navyše majú okolo seba dosť príkladov na to, aby pochopili, že jazyk tlače, rozhlasu a televízie je jednotný v tom, že ignoruje novú („radikálnu“) normu.

R. 1981 bola ďalšia, zatiaľ posledná úprava, ktorá sa vracala k zásadám platiacim pred reformou z r. 1938 a ktorá vlastne úplne legalizovala tradičný bokmål (riksmål). Možno to zrejme chápať ako kapituláciu prívržencov plánovaného vývinu jazyka v Nórsku smerom k jednotnému nórskemu jazyku.

Napriek tomu, čo sme tu uviedli, dá sa povedať, že bokmål má istú (aj keď nie veľmi striktnú) normu. Je to fakticky jazyk vzdelaných vrstiev obyvateľstva východného Nórska, najmä Osla. Novšie sa tu hovorí dokonca aj o „východonórskej norme“ (*standardostnorsk*; porov. Berkov, 1983, Steblin—Kamenskij, 1974). Používajú sa v nej mnohé „radikálne“ tvary, ale nie mechanicky, ako to výžadovala úradná kodifikácia, lež v podobe štylistických variantov. Azda tu by sa mohla vytvoriť báza, na základe ktorej by sa mohla v budúcnosti vyriešiť zložitá nórska jazyková situácia.³

Snahy usporiadať pravopis a docieľiť jednotu nórskeho jazyka úradnými zásahmi zatlačali do úzadia všetku ostatnú aktivitu nórskeho jazykovedcov. Pokiaľ je nám známe, jestvuje v súčasnosti len jeden objektívny gramatický opis riksmålu od A. Westerna (*Norsk Riksmålsgrammatik*. Kristiania 1921. 572 s.) a s landsmålom-novonórcinou je to ešte horšie. Nórcina patrí medzi najmenej opísané jazyky sveta.

Nórsko zatiaľ jednotný spisovný jazyk nemá a zrejme ho dlho nebude mať. Dejiny jazykového hnutia v Nórsku sú svedectvom toho že nijaký jazyk nemožno s úspechom regulovať bez hlbkej znalosti

³ V Nórsku žije okrem toho ešte 35 000 Laponcov, ktorí hovoria sčasti svojím jazykom patriacim do fínskej skupiny ugrofinských jazykov.

jeho štruktúry a fungovania, bez poznania jeho zákonitostí a vývinových tendencií.

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava

LITERATÚRA

BERKOV, V. P.: Jazykovoje položenie v Norveгии. In: *Areaľnyje issledovanija v jazykoznanii i etnografii*. Red. N. I. Tolstoj. Leningrad, Nauka 1983, s. 50—66.

KRUPA, V. — GENZOR, J. — DROZDÍK, L.: *Jazyky sveta*. Bratislava, Obzor 1983. 512 s.

HAUGEN, E.: *Language conflict and language planning. The case of modern Norwegian*. Cambridge (Mass.), Cambridge University Press 1966. 310 s.

HAUGEN, E. et al.: *Norwegian-English dictionary. A pronouncing and translating dictionary of modern Norwegian* (Bokmål and Nynorsk). Oslo. Universitetsforlaget 1965. 500 s.

STEBLIN-KAMENSKIJ, M. I.: *Vozmožno li planirovanie jazykovogo razviti-ja? Norvežskoje jazykovoje dviženie v tupike*. *Voprosy jazykoznanija*, 1968, č. 3, s. 47—56. [Pretlačené In: STEBLIN-KAMENSKIJ, M. I.: *Spornoje v jazykoznanii*. Leningrad, Izdatel'stvo Leningradskogo universiteta 1974, s. 80—96.]

K vlastnostiam jednej skupiny prisloví

JOZEF MLACEK

Na začiatku 4. kapitoly pôvodného vydania *Slovenských prisloví, porekadiel a úsloví* A. P. Zátúreckého nachádzame medzi prisloviami osobitnú skupinu výrazov, ktoré na seba upozorňujú svojim jazykom, obraznosťou i celkovou výstavbou. Ide o tieto jednotky: *Komu hus, komu prasa, komu pečená — údená klobása; Komu farár, komu farárka, komu farárova kuchárka; Komu kňaz, komu kňazovka, komu kňazova dievka; Komu pop, a komu popaňa; Komu sa ako ľúbi, komu kapusta a komu hlúby*.

V 3. vydaní tejto Zátúreckého zbierky (Tatran 1974), v ktorej sa z edičných a kompozičných dôvodov dostala tá istá časť prisloví do 9. kapitoly, popri uvedených jednotkách pribudol skrátený variant prvej spomínanej parémie (*Komu hus, komu prasa*) a zároveň sa zhusťené Zátúreckého zachytenie lexikálnej variantnosti tej istej jednotky rozložilo do explicitnejšie vyjadrených dvoch podôb: *Komu hus, komu*

prasa, komu pečená klobása. — Komu hus, komu prasa, komu údená klobása. Keďže aspoň niektoré z týchto jednotiek sa bežne uplatňujú aj v dnešnom jazyku, chceme sa pri ich problematike pristaviť v tomto príspevku.

Uvedené jednotky upútavajú pozornosť z viacerých hľadísk. Vy-nára sa tu predovšetkým otázka ich významu a štylistickej platnosti, je tu problém ich zaradenia medzi príslovia, otázka ich tvarovej premenlivosti a napokon aj naznačená otázka ich produktívnosti v sú-časnom jazyku. V nasledujúcich poznámkach sa chceme postupne dotknúť všetkých uvedených stránok týchto parémii.

Východiskovou otázkou je význam uvedených jednotiek. Q ňom možno konštatovať predovšetkým to, že všetky spojenia tejto skupiny majú približne rovnaký význam, ktorý možno opisom vyjadriť asi takto: Každému sa páči niečo iné, každý má rád niečo iné. Alebo ináč: Jednému sa páči to, druhému zasa niečo iné. Ak porovnáme tento opis významu uvedených jednotiek so samými spojeniami, s ich lexikálnym a syntaktickým vyjadrením, zreteľne sa odkrýva prene-senosť ich významu, posun od významov ich jednotlivých zložiek. Ten-to posun je pri všetkých uvedených spojeniach celkom zreteľný.

Netreba ďalej pochybovať ani o tom, že sú to všetko ustálené jed-notky, a to aj napriek tomu, že pri prvej z nich zisťujeme istú lexi-kálnu, prípadne aj konštrukčnú premenlivosť. Aj táto zameniteľnosť zložiek je totiž limitovaná; je možná iba potiaľ, pokiaľ sa zachováva význam celej jednotky. Uvedené zmeny (zámena slova *pečená* za *údená*, prípadne aj vynechanie celej tretej zložky) základný význam nenarúšajú.

Táto ustálenosť spolu s posunutým významom a so zreteľnou expres-ívnosťou zaraďuje všetky tieto jednotky do široko chápanej frazeo-lógie. Na takomto pozadí treba v celej sledovanej skupine výrazov vidieť diferencované prípady. Všetky uvedené jednotky majú síce približne rovnaký význam, ale vzťahy medzi jednotlivými konkrét-nymi podobami nie sú celkom rovnocenné, pretože niektoré z nich vznikli paralelnou frazeologizáciou (na pozadí rovnakej tzv. vnútor-nej formy, rovnakého voľného slovného spojenia), kým iné majú od-lišnú vnútornú formu, a tým aj odlišnú obraznosť. Z tohto hľadiska možno sledované jednotky rozčleniť do troch skupín:

1. *Komu hus, komu prasa, komu pečená klobása. — Komu hus, komu prasa, komu údená klobása. — Komu hus, (a) komu prasa.*

2. *Komu farár, komu farárka, komu farárova kuchárka. — Komu kňaz, komu kňazovka, komu kňazova dievka. — Komu pop a komu popaňa.*

3. *Komu sa ako ľúbi, komu kapusta a komu hlúby.*

Prípady 1. skupiny sú variantmi tej istej jednotky, pričom ide jed-

nak o lexikálnu variantnosť (zámena komponentov *pečená* a *údená*), jednak o tzv. kvantitatívny variant (keď sa vypúšťa 3. zložka). Podobná situácia je v druhej skupine. Sú to tiež lexikálne varianty jednej jednotky, pričom posledný prípad (*Komu pop a komu popaňa*), ktorý zaznamenáva A. P. Záturecký ako krajový, a to zo Šariša, spája v sebe znaky lexikálnej a konštrukčnej variantnosti.

Medzi prípadmi 1. a 2. skupiny je však rozdiel väčší. Aj pri analogickej výstavbe tu treba zaznamenať celkom rozdielnú motiváciu celého spojenia. Medzi spojeniami 1. skupiny a spojeniami 2. skupiny existuje vzťah synonymie. Nie sú to už varianty tej istej jednotky, ale frazeologické synonymá.

Spojenie, ktoré sme vydelili do 3. skupiny, sa od spojení obidvoch predchádzajúcich skupín odlišuje nielen osobitnou vnútornou motiváciou, odlišnou obraznosťou, ale aj čiastočne pozmenenou štruktúrou, takže tu nemožno hovoriť v presnom zmysle ani o synonymnej jednotke vo vzťahu k spojeniam z obidvoch prvých skupín. Takémuto jazykovednému (frazeologickému) hodnoteniu vzťahov medzi uvedenými spojeniami (porov. napr. Mlacek, 1979) dosť približne zodpovedá aj ich hodnotenie z vlastného paremiologického hľadiska, podľa ktorého možno uvedené jednotky zaraďovať jednak k synonymným, jednak k štruktúrne rovnocenným parémiám a jednak k prechodnému pásmu medzi obidvoma uvedenými typmi (Kuusi, 1966).

Trochu podrobnejšie sa pristávame pri druhej spomínanej otázke, a to pri žánrovej charakteristike uvedených ustálených jednotiek. V prvom, ako aj v treťom, edične prepracovanom a značne zdokonalenom vydaní *Slovenských prísloví, porekadiel a úsloví* sa všetky tieto jednotky uvádzajú medzi prísloviami. Na prvý pohľad je to bezproblémový typ. Keď sa však pristávame nielen pri sémantických vlastnostiach, ale aj pri formálnych jazykových znakoch týchto parémií, ukáže sa problém ich zaradenia oveľa zložitejší.

V prospech zaradenia uvedených jednotiek medzi príslovia hovorí ich zložitejšia syntaktická stavba (sú to vetné, resp. súvetné celky), ďalej ich formálna výstavba, v ktorej sa zreteľne prejavuje jednak všeobecná tendencia folklórnych útvarov po trojčlennosti, jednak špecifickejšia tendencia vo výstavbe prísloví, totiž tendencia po symetrickej dvojčlennosti. V uvedených parémiách akoby sa obidve tendencie stretali a kontaminovali. Výrazy sú syntakticky trojčlenné, ale zvukovo (metricky a rýmom) sú vlastne dvojčlenné. Porovnajme:

*Komu hus, komu prasa,
komu pečená klobása.*

*Komu farár, komu jarárka,
komu farárova kuchárka.*

*Komu kňaz, komu kňazovka,
komu kňazova dievka.*

*Komu sa ako ľúbi,
komu kapusta, komu hlúby.*

Existencia dvojčlenných štruktúr tu svedčí v prospech toho, že v novšom vývine prísloví sa oslabuje tendencia, ktorá spájala príslovie s väčšími folklórnymi útvarmi, teda tendencia k trojčlennosti, a prevládať začína špecifickejšia tendencia k dvojčlennosti prísloví.

Napriek uvedeným znakom je to práve formálne vyjadrenie týchto jednotiek, ktoré oslabuje jednoznačnosť ich zaradovania medzi príslovia. Všetky uvedené jednotky sa vyznačujú eliptickosťou slovesnej zložky. Pravda, elipsa je známym a častým jazykovým znakom prísloví, ale v sledovaných spojeniach práve jej výskyt oslabuje ich zreteľnú príslovnú platnosť, a to hneď z viacerých príčin. Elipsa slovesnej zložky vedie predovšetkým k istej významovej neurčitosti celej jednotky; jej významová platnosť sa môže interpretovať rozlične [na jej miesto možno dosadzovať viaceré explicitné výrazy, ktoré nemusia byť celkom rovnocenné]. Keďže s výnimkou posledného prípadu (*Komu sa ako ľúbi...*) ide vždy o elipsu slovesnej zložky a chýbajú tu aj ďalšie ukazovatele zovšeobecnenej platnosti celej jednotky, nedá sa pri uvedených výrazoch jednoznačne určiť, či ide o konštatovanie všeobecnejšej povahy alebo o výpoveď zviazanú s nejakou konkrétnou situáciou. Vynára sa tu teda otázka, či ide o vlastné príslovia alebo o porekadlá. Z porovnania uvedených znakov týchto jednotiek vychádza, že v nich prevažujú znaky príslovia. Takéto ich zaradenie podporuje aj Mukařovského (1971) a Permiakovov (1979) prístup k rozlíšeniu prísloví a porekadiel. V uvedených jednotkách niet zložiek, ktoré by začleňovali tieto parémie do konkrétneho kontextu, a tak aj z tohto hľadiska patria skôr k prísloviam.

Skôr ako uzavrieme tento malý rozbor žánrovej platnosti sledovaných parémii, dotkneme sa ešte ich vzťahu k ďalšiemu útvaru, ktorý sa bežne nevydeľuje, a to k povrávke [o jej charakteristike porov. Mlacek. 1982].

Z predchádzajúcich poznámok zreteľne vyplynulo, že vo všetkých uvedených jednotkách je oslabený ich príslovný charakter, zároveň sa však ukázalo, že toto oslabenie nevedlo k zblíženiu týchto jednotiek s porekadlami. Kam teda vedie oslabenie príslovnosti týchto jednotiek? Smeruje k tomu, že namiesto zovšeobecnenosti tu vystupuje väčšia spätosť s konkrétnou komunikačnou situáciou. Tento významový posun sa zároveň spája s posunom na osi modálnej platnosti výrazu, konkrétne posunom týchto výpovedí k zvolacej platnosti. Treba zároveň konštatovať, že táto platnosť je výraznejšia pri trojčlenných ako pri dvojčlenných spojeniach tohto typu. Prechod od trojčlenej štruktúry k dvojčlenej štruktúre oslabuje čisto folklórny až rozprávkový charakter týchto spojení, posúva ich k ustáleným štruktúram príslovia, a tak vlastne podporuje ich zaradenie medzi bežné typy prísloví. Zmenu trojčlenej výstavby na dvojčlennú môžeme teda

v týchto súvislostiach charakterizovať ako oslabenie znakov povrávkovosti týchto jednotiek a posilnenie ich príslovnej platnosti.

Rozbor žánrových vlastností sledovaných jednotiek teda ukázal, že aj keď sú v nich oslabené isté znaky príslovia, čím sa tieto zvraty približujú k povrádkam a svojou obraznosťou aj k porekadlám, základná charakteristika dovoľuje všetky uvedené parémie pokladať za príslovia.

Z hľadiska svojho výskytu v dnešnom jazyku nie sú uvedené jednotky vôbec rovnocenné. V súčasnej komunikácii ustúpili jednotky, ktoré sme pri charakteristike ich motivácie uviedli v 2. skupine (*Komu farár ...; Komu kňaz ...; Komu pop ...*). Spomedzi ostatných je zriedkavejšia jednotka *Komu sa ako ľúbi, komu kapusta, komu hlúby*. Ako najbežnejšia sa teda ukazuje prvá jednotka z rozoberanej skupiny: *Komu hus, komu prasa, komu pečená (údená) klobása*. Pri jej väčšom výskyte v hovorovom aj v publicistickom štýle neprekvapuje, že práve pri nej zaznamenávame jednak už ustálené lexikálne (*pečená — údená*) a konštrukčné obmieňanie (vynechávanie 3. časti), jednak tendencie utvárať ďalšie varianty, prípadne aj aktualizované tvary. Napríklad v publicistike sa pomerne často vyskytuje podoba *Komu hus a komu pivo*. Za najbežnejšiu spomedzi všetkých uvádzaných jednotiek sledovanej skupiny treba pokladať skrátenú podobu prvej jednotky: *Komu hus a komu prasa*.

Zo spomínaných sémantických osobitostí vyplývajú aj stylistické hodnoty týchto jednotiek. Ich osobitná obraznosť aj špecifická výstavba spôsobujú, že všetky jednotky uvedenej skupiny sú zreteľne hovorové. Preto neprekvapuje, že v dnešnom jazyku ich nachádzame takmer výlučne iba v uvedených dvoch štýloch, v prvom rade v hovorových prejavoch a trochu zriedkavejšie aj v niektorých publicistických prejavoch.

*Filozofická fakulta UK
Gondova 2, Bratislava*

LITERATÚRA

KUUSI, M.: Vorschlag für die Terminologie der parömiologischen Strukturanalyse. *Proverbium*, 1966, č. 5, s. 97—104.

MLACEK, J.: Povrávky. In: *Studia Academica Slovaca*. 11. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1982, s. 349—362.

MLACEK, J.: Variantnosť a synonymickosť pri ustálených prirovnaniach. *Slovenská reč*, 44, 1979, s. 3—9.

MUKAŘOVSKÝ, J.: Prísloví jako součást kontextu. In: *Cestami poetiky a estetiky*. Praha, Československý spisovatel 1971, s. 277—359.

PERMIAKOV, G. L.: Grammatika poslovičnoj mudrosti. In: Poslovicy i pogovorki narodov Vostoka. Moskva, Nauka 1979, s. 7—61.

ZÁTURECKÝ, A. P.: Slovenská prísloví, porekadla a úsloví. Praha, Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění 1897. 389 s.

ZÁTURECKÝ, A. P.: Slovenské príslovia, porekadlá a úslovia. 3. vyd. Edične pripravila M. Kosová. Bratislava, Tatran 1974. 756 s.

Toponomastické hodnotenie historického výskumu Turca

EMIL TVRDOŇ

Niet pochýb, že pri vysvetľovaní vývinu slovenskej toponomastiky treba si všimnúť výskum slovenskej historickej topografie a historického miestopisu aj z relatívne nedávnej minulosti, lebo poskytuje množstvo vzácných údajov, o ktoré sa zaujímate pri interpretácii toponymických faktov aj v súčasnosti (Metodika, 1976, s. 40). V tomto príspevku chceme podať svedectvo o užitočnosti takéhoto skúmania tým viac, že autor *Miestopisných dejín Turca* J. Šikura¹ bol jedným zo spoluorganizátorov Slovenského národného povstania, ktorého 40. výročie si v tomto roku pripomíname. Vydanie jeho, žiaľ, prvej a ostatnej knižnej práce (Šikura, 1944) sa zhoduje s týmto jubileom takmer symbolicky.

Šikurove *Miestopisné dejiny Turca* vznikli na základe sústredeného štúdia predovšetkým súkromných turčianskych zemianskych archívov. Takto J. Šikura nielenže rozšíril rad mnohých skúmateľov histórie a kultúrnej histórie Turca, ale, ako sa ukázalo po vojne, zachránil veľa cenného historickotopografického materiálu z jeho minulosti. Ako ukážeme ďalej, tento materiál je dôležitý aj pri rekonštrukcii vývinového modelu slovenského toponyma.

To, čo zistil J. Šikura vo vymedzenom regióne ako historik od konca 20. a na začiatku 40. rokov, už vlastne v mnohých prípadoch nemôže urobiť ani jeden toponomastik. Má však možnosť spresňovať, dopĺňať, klasifikovať a analyzovať Šikurom nazhromaždený mate-

¹ PhDr. Ján Štefan Šikura (28. 12. 1897 — 31. 3. 1945), rodák z Mošoviec, skončil klasické gymnázium v Banskej Bystrici a štúdium histórie a geografie na Karlovej univerzite v Prahe. Ako stredoškolský profesor pôsobil na gymnáziách v Žiline a od r. 1925 v Martine. Umrel na následky gestapáckeho väznenia v martinskej nemocnici takmer na prahu slobody, o ktorú sa svojou ilegálnou činnosťou zaslúžil.

riál. Takáto práca by mohla byť skôr pokračovaním Šikurovho diela, a to z hľadiska metodických postupov dnešnej toponomastiky. Pravdaže, je tu ešte aj možnosť využiť autorove výsledky pri vysvetľovaní miestnych názvov (ďalej MN) v rámci konfrontačného výskumu slovanských, ale aj iných slovanských MN, napr. *Laskár*, *Lazany* v Turci — *Laskár*, *Lazany* v okrese Prievidza, *Žabokreky* (Turiec, Topoľčany) — *Žabokrky* (Náchod v Čechách) — *Žabovresky* (Benešov, Brno-mesto, Č. Budějovice, Litoměřice), *Blatnica* oproti *Blatnice* (Uh. Brod, Hodonín, Plzeň-sever, Tábor, Třebíč), *Záborie* — *Záboři* (Č. Budějovice, Mělník, Písek, Strakonice, Trutnov, Kutná Hora) atď. A možnosti sú zaiste širšie na celom slovanskom území, napr. pri MN *Slovany*.²

V naznačenom zmysle sú MN z Turca zaujímavé aj z gramaticko-lexikálneho hľadiska: *Konskô* (spis. *Konské*, Turiec) — *Konská* [L. Mikuláš, Žilina, Frýdek-Místek], *Cklenô* (spis. *Sklené*, Turiec) — *Sklená* [Sokolovo, Šumperk] — *Sklené* [Svitavy, Šumperk, Žďár n. Sázavou], *Rakovo* (Turiec) — *Raková* [Čadca, Gottwaldov, Rokycany, Prostějov] — *Rakové* [Žďár n. Sázavou] — *Rakov* [Jičín, Písek, Přerov], *Ratkovo* (Turiec) — *Ratková* (Rimavská Sobota), *Konotopy* [v Turci zaniknuté] — *Konětopy* [Louny, Mělník, Příbram] atď. Popri nich sú, pravdaže, aj jedinečné turčianske MN: *Liešno*, *Nolčovo*, *Šútovo*, *Trebostovo*.

Z toponomastického aspektu nás zaujímajú najmä Šikurove výklady o pôvode názvov bývalých turčianskych mestečiek, obcí a osád. Hydronymia a ostatné druhy geografických názvov sa vlastne pripomínajú iba okrajovo, najčastejšie vtedy, ak súvisia s pôvodným názvom sídliska, obyčajne pri vymeriavaní pozemkov, ale z hľadiska pôvodného pomenúvacieho procesu sú veľmi dôležité, ba miestami priam unikátne.

Z názvov sídlisk uvádza J. Šikura iba tie, ktoré môže bezpečne historicky doložiť. Dnes by sa dali jeho interpretácie usporiadať asi takto:

1. Podľa potoka: *Horný Kalník* a *Dolný Kalník* (potok *Kalník*); pôvodne sa toto územie nenazývalo podľa potoka, lež podľa osoby — *terra Obusk* (na základe donácie kráľa Bela, ktorý daroval dve poplužia Obuskovi r. 1255); *Polerieka* (*Polireca*, r. 1113); pôvodný názov Ivančinej bol *Konotopa* (nárečovo aj *Konopota*, r. 1248) podľa potoka *Konotopa*; pôvodný názov dnešnej *Bystričky* bol *Bystrica* (podľa potoka *Bystrica*, r. 1258) a dnešné *Jahodníky* (časť Martina) sa nazývali *Bystričkou* (išlo o filiálnu osadu Bystrice). Až neskôr

² Sú napríklad známe aj iné slovenské MN, ku ktorým možno priradiť podobné rovnomenné názvy v ZSSR (*Žilina*, *Radošino*) alebo v PER (*Praga*) a pod.

táto Bystrička prijala názov *Jahodník* a dávnejšia Bystrica sa začala nazývať *Bystričkou*. Ešte v 14. stor. sa vyskytujú v listinách pre Jahodníky oba názvy: *Kysbyztrice alio nomino Jahodnok*. V tejto súvislosti je zaujímavé, že aj názov potoka *Bystrica* sa zmenil na *Bystrička*. — Takéto prípady sú v Turci veľmi časté a oveľa zložitejšie, napr. pôv. názov územia podľa potoka sa zmenil po delení podľa osoby majiteľov alebo iného geografického určenia (chotár): *Jordan* (potok) — *Dražkovce* a pod.

2. Podľa iných hydronymických pomerov (termálny prameň): „Keď bol r. 1281 ohraničený hájsky chotár, spomína sa tam „*aqua calida*“. To by bola najstaršia zvesť o turčianskej teplej vode... R. 1402 sa spomína, že *Thermae Thuroncienzes* patrili k Háju.“³

3. Podľa polohy: *Dolína* (v Turci sa vyskytuje dvakrát, J. Šikura píše iba o tej, ktorá sa nachádza pod Jahodníckymi hájmi), *Stráne*, *Podháj*, *Zaháj*.

4. Podľa porastu: *Horné* a *Dolné Jaseno*, *Jasenové* (Kenenfeld), *Lipovec*, *Liešno*, *Dubové*, *Čremošné*, *Osikovo*, *Bôrová* atď.

5. Podľa sídliska, ktoré vzniklo pod hradom: *Turčianske Podhradie* (neskôr *Znievske Podhradie* a iba od konca 18. stor. *Kláštôr pod Znievom*); pôvodný názov hradu sa v listinách označoval ako *Turuz*, *Turuch*, *Turoch*, *Turocz*, *Turul*, *oppidum Thuroch* a pod.; *Sklabinský Podzámok* (pod hradom bolo podzámčie, z ktorého sa vyvinula obec; jej najstarší názov pochádza z r. 1678 „*allodium sub arce Sklabonya*“ a iba novšie je namiesto *Sklabinské Podzámčie* dnešný názov, pričom je pozoruhodné, že geograficky bližšie bola *Sklabiňa*, ktorá sa až do 18. stor. nazývala bežne *Sklabinkou*, hoci doklad už z r. 1242 uvádza *Zklabonia*); *Podhradie*: „Meno *Podhradia* sa nepochybne viaže k nejakému hradu, ktorý stál v okolí, ale dosiaľ nič nevedno o ňom. Nevdojak sa nám vtíska predpoklad, že išlo asi o hrad predhistorický. Ani o osade mnoho nevieme.“

6. Podľa osobného mena majiteľa alebo zakladateľa: *Kevíce* (po Kevovi, synovi Václava, r. 1385), *Bodovice* (možno odvodzovať buď od *Bodu* z r. 1299 alebo od *Bodu* z r. 1372), *Dražkovce* (r. 1226 daroval kráľ Belo štyri poplužia z kráľovskej pôdy nazvanej *Sclouna* Dražkovi a Mikolovi), *Zorkovce* (r. 1312 sa píše „synovia Zorkovi“), *Valentová* (územie Valentovej patrilo najprv Mure-

³ Ide vlastne o Turčianske Teplice. F. Šujanský výskumom listín prvý upozornil na túto skutočnosť (pôsobil istý čas v Martine a v Kláštore pod Znievom). Šujanského názor o pôvodnej podobe názvu Teplíc prevzal aj J. Škultéty. I podľa J. Šikuru iba od 17. stor. začal prevládať názov *Thermae Stubnenses*.

novi — *terra Murenfelde*; r. 1313 sa spomína medzi majiteľmi Murenovej Valentin, „podľa ktorého bezpochyby pomenovali obec Valentovou — meno *villa Valentini* za zjavuje najsamprv r. 1393“, *Markovice* [nazývajú sa podľa Marka, ktorý sa spomína r. 1324], *Folkušová* (Dončov servient Puneche r. 1323 zabral kus sebeslavského poľa a toto územie daroval Folkušovi a Ipeľovi). Sem patrí aj názov obce *Hedviga*. Túto obec založili na právnickom území ako nemeckú osadu. Prvá zmienka o nej je z r. 1392. Hedvigu založila pravdepodobne vdova po Štefanovi Zápoľskom Hadviga. Názov obce môže vzniknúť aj podľa prekladu cudzieho (nemeckého) osobného mena: V r. 1360 sa stal richtárom novozaloženej osady Nemec Peter Glaser, t. j. Sklenár. Územie, na ktorom vznikla obec, sa pôvodne nazývalo *Chamarna Lehota*, teda zrejme bolo tu už predtým akési menšie sídlisko. Neskôr sa novozaložená osada postupne nazývala *Sklenárova Lehota* > *Sklár-Lehota* > *Sklenáre* > *Sklené* (nár. *Cklenô*).

7. Podľa mena patróna kostola, okolo ktorého vznikla obec: *Martin*, *Peter*, *Jur* (nárečovo *Ďur*), *Mara*, *Helena*, *Michal*. Za všetky prípady tohto typu uvedieme iba jeden, ktorý J. Šikura bezpečne vysvetlil podľa najstarších dokladov. V tomto prípade sa totiž ukazuje jeden z modelov, na základe ktorého vznikali názvy sídliska nielen v Turci, ale aj v iných oblastiach Slovenska: „R. 1264 vykrojil kráľ z chotára hájskeho, diviackeho a nedozorského po jednom popluží zeme pre kostol sv. Michala. Z toho zároveň vysvitá, že kostol založili krátko predtým.“ Pravdaže, zemanovia, ktorí sa museli na tento cieľ vzdať svojej pôdy, a to napriek cirkevnej príslušnosti, sa proti tomuto nariadeniu ohradili. Od 20. rokov 15. stor. sa už rozlišujú osady *Michal* a *Nedozor*, pričom nie je jasné, prečo sa písalo o Nedozore ako o časti michalského územia.

J. Šikura uvádza aj nárečové názvy turčianskych miesteciek a obcí: *Abrahámová* (Abramová), *Čremošné* (Čremošnô), *Dubové* (Dubovô), *Jasenové* (Jasenovô), *Jur* (Ďur), *Kaľamenová* (Kaľanová), *Kevice* (Kävice), *Konské* (Konskô), *Slovany* (Slovány), *Vríckopole* (Vríckovô — od 2. pol. 19. stor. podľa nárečového názvu) atď. Znenie ľudových miestnych názvov v Turci možno dnes ešte doplniť a spresniť: *Horný* a *Dolný Kalník* (Kálník, Kálníky), *Lehôtka* (Lihôtka), *Sklené* (uvádza sa *Sklenô*, je *Cklenô*), *Paraščiná* (má byť *Paraštíná*).

Domnievame sa, že sme retrospektívnym pohľadom na Šikurovo knižne vydané dielo (niektoré jeho prv časopisecky uverejnené štúdie sa v *Miestopisných dejinách Turca* iba dopĺňajú o nové údaje, príp. sa miestami spresňujú) upozornili aj na kritériá, podľa ktorých sa dnes hodnotia toponymické reálne spracované staršími metodickými postupmi. Za najvýznamnejšie pokladáme tie Šikurove zistenia, v

ktorých potvrdzuje alebo koriguje, resp. dopĺňa poznatky o vzniku a vývine MN.

Kvôli názornosti si všimneme aspoň niektoré zmeny názvov osád (obcí) v Turci. Ak berieme do úvahy hydronymá, môžu nastať dve možnosti: Buď bol názov potoka (*Jordan*) názvom rozsiahleho územia (*terra Jordani*) a iba neskôr sa na týchto miestach začali používať iné názvy (*Dražkovce*, *Ivankovská strana* [rad], *Dolné Jaseno*, *Tomčany*), alebo pôv. názvom obce bolo osobné meno (*terra Obusk*) a miestny názov podľa vodného toku je sekundárny (potok *Kalník* — *H. a D. Kalník*). Samo hydronymum býva v zaujímavých súvislostiach s názvom obce; vodný tok sa môže časom pomenovať podľa deminutívneho tvaru zmeneného názvu obce (potok *Bystrica* → obec *Bystrica*; nový názov obce *Bystrička* → potok *Bystrička*). Zmeny názvov obcí súvisia aj s kolonizáciou i s kuriálnymi pomermi. Napr. *Chamarna Lehota* sa po príchode Nemcov premenovala podľa priezviska prvého richtára tejto národnosti Glasera (*Sklenár*), a teda nie podľa prevládajúceho remesla obyvateľov, akoby sa očakávalo. Inak je zasa motivovaná zmena názvu obce podľa kúrie. Pôv. kúria po rozdelení dostala dva názvy *Medziház* a *Blážovce*), z ktorých jeden prevládol a používal sa potom ako názov obce (*Blážovce*), kým druhý sa po r. 1686 prestal používať, ale ešte aj dnes je to názov poľa.

Záver. *Miestopisné dejiny Turca* od J. Šikuru sú pozoruhodným dielom slovenskej regionálnej historickej topografie 20.—40. rokov nášho storočia, ktoré napriek metodickému postupu, aký bol ešte v tých časoch u nás zvyčajný, prinášajú mnoho cenných poznatkov a dodnes poskytujú možnosti na ďalšie spresňovanie pôvodu turčianskych miestnych názvov. V tomto príspevku sme sa pokúsili klasifikovať Šikurov materiál podľa dnešných toponomastických kritérií. Chceli sme takto pripomenúť význam Šikurovho historického diela pre súčasné chápanie vzniku miestnych názvov na Slovensku a zdôrazniť možnosti prakticky využiť podobné analýzy historických prác. V čase, v ktorom vznikla monografia J. Šikuru, ich nebolo málo.

*Pedagogická fakulta
Tajovského 40, Banská Bystrica*

LITERATÚRA

Metodika výskumu vlastných mien. Red. M. Blicha — M. Majtán. Košice, Rektorát Univerzity P. J. Šafárika 1975. 104 s.

ŠIKURA, J. Š.: Miestopisné dejiny Turca. Bratislava, Slovenská akadémia vied a umení 1944. 165 s.

Lingválna krajinoveda?

LADISLAV DVONČ

L. Benediková v príspevku *Stranovedenie — reálne alebo krajinoveda?* [1976, s. 276] za ruský výraz *stranovedenie* navrhuje používať v slovenčine ako ekvivalent pomenovanie *krajinoveda*, v istých prípadoch aj pomenovanie *reálne*, ktoré je známe najmä z výkladov o starých klasických jazykoch gréčtine a latinčine. Autorka hovorí aj o ekvivalente ruského pomenovania *lingvostranovedenie*. Ako ekvivalent navrhuje používať pomenovanie *jazyková* alebo *lingválna krajinoveda*.

Podľa nášho názoru termín *lingválna krajinoveda*, resp. prídavné meno *lingválny* v tomto termíne nie je najvhodnejšie. K tomuto názoru nás vedie doterajší stav pri používaní prídavného mena *lingválny* v spisovnej slovenčine.

Podľa Slovníka slovenského jazyka [1960, s. 48] prídavné meno *lingválny* má význam „artikulovaný jazykom“. Ako príklad na používanie príd. mena *lingválny* sa tu zaznamenáva spojenie *lingválna spoluhláska*, ktoré patrí medzi jazykovedné termíny. Slovenský ekvivalent prídavného mena *lingválny* je v tomto prípade prídavné meno *jazyčný*, t. j. *lingválna spoluhláska* je *jazyčná spoluhláska*. Slovník cudzích slov (Ivanová-Salingová — Maníková, 1979, s. 524) pri slove *lingvála* uvádza výklad *jazyková*, *lingválna spoluhláska*. Slovo *lingválny* sa tu uvádza aj samostatne so skratkami *fon.* a *anat.* [čo značí, že ide o výraz, ktorý sa používa vo fonetike a anatómii] a ekvivalentom *jazykový*. Podľa toho, že sa slovo *lingválny* vykladá slovom *jazykový*, by sa na prvý pohľad zdalo, že slovo *lingválny* sa môže používať tak ako slovo *jazykový*.

Príd. meno *lingválny* vzniklo pridaním domácej slovotvornej prípony *-ný* (skrátenej na *-ny* podľa rytmického zákona) k cudziemu základu, časti latinského príd. mena *lingualis* — *linguale* (príd. meno k slovu *lingua*). Slovotvorným základom je tu časť *lingual-* v slovenskej pravopisnej podobe, t. j. *lingvál-*. V latinčine sa príd. meno *lingualis* — *linguale* vzťahuje na slovo *lingua*, ktorým sa označuje anatomický orgán a dorozumievací prostriedok ľudí. V spisovnej slovenčine sa slovo *lingválny* hodnotí dnes zväčša ako príd. meno utvorené od slova *lingvála* a používa sa v spojení *lingválna spoluhláska* ako ekvivalent slova *lingvála*. Namiesto jednoslovného výrazu *lingvála* a dvojslovného spojenia *lingválna spoluhláska* sa však u nás

častejšie používa vyjadrenie *jazyčná spoluhláska* s príd. menom *jazyčný* (je utvorené od slova *jazyk* ako označenia anatomickeho orgánu príponou *-ný* so sprievodnou alternáciou spoluhlások *k/č*). V citovanom *Slovníku cudzích slov* sa spomína *jazyková spoluhláska* s príd. menom *jazyková*, no v slovenskej jazykovednej alebo fonetickej literatúre sa ako termín používa spojenie *jazyčná spoluhláska* (*Atlas slovenského jazyka*, *Slovenská gramatika* E. Paulinyho, J. Ružičku, J. Štolca, *Fyziologická fonetika* J. Dvončovej atď.). Príd. meno *lingvál-ny* sa spomína aj ako ekvivalent domáceho výrazu *jazykový* (Šikra, 1983, s. 212). Autor ho pokladá za primeraný v spojeniach *etnicko-lingválne skupiny*, *etnicko-lingválne celky*, v spojeniach *jazykové skupiny*, *jazykové bariéry* sa autor prikláňa k použitiu domáceho slova *jazykový*, ktoré je podľa neho v takýchto spojeniach bežné aj v lingvistickej literatúre. V skutočnosti aj namiesto spojení *etnicko-lingválne skupiny* alebo *celky* sa používajú spojenia *etnicko-jazykové skupiny* alebo *celky*. K pomenovaniu *jazyk* ako označeniu dorozumievacieho prostriedku ľudí sa používa príd. meno *jazykový* so slovotvornou príponou *-ový*. Iba v derivátoch k spojeniam *dva jazyky*, *tri jazyky* atď. sa namiesto podoby *jazykový* používa forma *jazyčný*, napr. *dvojazyčný*, *trojazyčný* (*slovník*), nikdy sa však nehovorí o *dvojlingválnych*, *trojlingválnych* atď. *slovníkoch*.

Prídavné meno *lingválny* sa bežne vo význame prídavného mena *jazykový* nepoužíva v spisovnej slovenčine zrejme preto, že sa na označenie dorozumievacieho prostriedku ľudí nepoužíva podstatné meno *lingua*, resp. poslovenčená podoba *lingva* (porov. používanie poslovenčenej podoby *interlingva* na označenie jedného z umelých jazykov), ale domáca podoba *jazyk*.

Z uvedených poznámok nám vychodí, že v spisovnej slovenčine by sa ako ekvivalent ruského termínu *lingvostranovedeniye* podľa možnosti nemalo používať pomenovanie *lingválna krajinoveda* s príd. menom *lingválny*. Ak máme používať termín *krajinoveda* s nejakým bližším určením, prichádza tu podľa nás do úvahy skôr prídavné meno *jazykový*, a teda pomenovanie *jazyková krajinoveda*, ktoré L. Benediková spomína na prvom mieste.

Všimnime si ešte termíny *realie*, *krajinoveda* a ďalší termín, ktorý sa v tejto súvislosti spomína. Používanie týchto termínov, resp. pojmov a ich pomenovaní sa dotkol J. Vilíkovský (1980). Pojem *realie* sa v podstate prebral, ako píše, z klasickej filológie, kde znamenal náuku o faktoch materiálneho života antického Grécka a Ríma. Dnes už tento pojem podľa neho nevyhovuje, pretože v priebehu času sa pri aplikácii na moderné jazyky jeho rozsah rozširoval. Pribudli ďalšie dôležité aspekty: znalosť dejín a zemepisu (zhruba to, čo sa na nižšom stupni škôl nazýva *vlastiveda*), kultúra, jej vývin a tradície, politické a

štátne zriadenie. V súlade so zmeneným poslaním tejto disciplíny, hovorí ďalej, sa zmenil aj jej názov, aj keď nanešťastie sa neujal nijaký všeobecne platný alebo medzinárodne prijatý termín. Autor tu spomína tieto cudzojazyčné pomenovania: rus. *stranovedenije*, nem. *Landeskunde*, šp. *nociones generales*, angl. *life and institutions*, fr. *civilisation française* (tu ide konkrétne iba o francúzštinu). V slovenčine sa podľa neho začína uplatňovať nie veľmi šťastný, aj keď významovo azda dosť priezračný termín *náuka o (jazykovej) oblasti*, ktorý zároveň vyjadruje, že vyučované poznatky sa netýkajú jednotlivej krajiny, ale celej oblasti hovoriacej istým jazykom, napr. v prípade nemčiny ide o NDR, NSR, Rakúsko a Švajčiarsko (resp. časť Švajčiarska), v prípade anglofónnych či frankofónnych oblastí o územie rozprestierajúce sa v niekoľkých svetadieloch.

Pri reáliách však nejde iba o fakty materiálneho života (ako o tom hovorí J. Vilikovský). V Slovníku slovenského jazyka (zv. 3, 1963, s. 706) sa výraz *reálie* vysvetľuje takto: „poznatky o živote a kultúre národa, vecné poznatky o niečom“, pričom sa pridáva príklad *grécke reálie* (mohlo byť aj spojenie *rímske reálie*, ktoré sa u nás v minulosti používalo azda častejšie ako spojenie *grécke reálie*). Bez ohľadu na vymedzenie obsahu termínu *reálie* možno však konštatovať, že tento výraz nevyhovuje ako označenie nejakej náuky alebo vednej disciplíny. Inak v súvislosti s antikou sa popri termíne *reálie* v spojení s príd. menom používalo aj pomenovanie *starožitnosti*, napr. *rímske starožitnosti* (Erhart, 1925).

Termín *krajinoveda*, ktorý sa u nás novšie začal používať ako ekvivalent spomínaných cudzích výrazov, je podobne tvorený ako napríklad termín *jazykoveda* (zložené slovo so spájacou morféomou -o-); z hľadiska tvorenia nemožno mať proti nemu nijaké námietky. Jeho istá nevýhoda je v tom, že v pomere k staršiemu výrazu *vlastiveda* nie je z hľadiska významu úplne jednoznačný a priezračný a pre istú vecnú blízkosť a aj podobnosť pomenovaní *vlastiveda* a *krajinoveda* sa môže zamieňať s termínom *vlastiveda*.

Termín *náuka o oblasti*, resp. *jazykovej oblasti* nie je výhodný pre svoju jazykovú stavbu (bližšie určenie slova *náuka* predložkovým spojením). Ak by sme si dovolili postupovať v tomto prípade podobne ako v prípade tvorenia *vlast* — *vlastiveda*, mala by to byť vlastne *oblastiveda*. Okrem toho najmä pri používaní pomenovania *náuka o oblasti* (bez príd. mena *jazykový*) sa oblasť môže chápať užšie ako časť istej krajiny, kraj, región. Pomenovanie *náuka o oblasti* by sa potom mohlo chápať rovnako ako termín *regionalistika*. Tento termín sa síce ani v Slovníku slovenského jazyka, ani v Slovníku cudzích slov (M. Ivanová-Šalingová — Z. Maníková, 1979) nezaznamenáva, ale sa používa, o čom svedčí napr. tento doklad: *Pretože výučba ne-*

bola zameraná na poznanie celistvosti, zostala pri regionalistike a nepričinila sa o vytvorenie jednoty (S. Kovačevičová, *Vkus a kultúra ľudu*, Bratislava 1975, s. 116). Nebolo by vhodné, aby sa tu začala uplatňovať neistota alebo nejednotnosť. Nebezpečenstvo stotožnenia je menšie v prípade používania termínu *náuka o jazykovej oblasti* s určujúcim príd. menom *jazykový*. Ale aj tento termín má nedostatky, o ktorých sme už hovorili. Preto možno prijať najskôr termín *krajinoveda* ako kalk, resp. ekvivalent spomínaných cudzojazyčných termínov.

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava

LITERATÚRA

BENEDIKOVÁ, E.: Stranovedenie — reálie alebo krajinoveda? *Kultúra slova*, 10, 1976, s. 274—276.

ERHART, G.: Rímske starožitnosti. (Rímske reálie). Ružomberok, Lev 1925. 198 s.

IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M. — MANÍKOVÁ, Z.: Slovník cudzích slov. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979. 944 s.

Slovník slovenského jazyka. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1959—1968. 6 zv.

ŠIKRA, J.: Lingvistický nie je jazykový. *Kultúra slova*, 17, 1983, s. 212—213.

VELIKOVSKÝ, J.: Jazyk a reálie. In: *Studia Academica Slovaca*. 9. Prednášky XVI. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava. Alfa 1980, s. 381—393.

Echovitá reč ako jeden z nedostatkov prednesu

Termín *echovitá reč* je pomerne nový, u nás zväčša neznámy. Rozumieme ním nie spresňovanie výpovedí, ich korektúry, ale jednorazové alebo viacrázové mechanické zopakovanie slov, slovných spojení, vetných taktov alebo aj celých viet v prúde reči, pričom ide o nefunkčné opakovanie, lebo nie je motivované úsilím niečo zdôrazňovať, vyzdvihovať, odporúčať do osobitnej pozornosti adresáta. Echovité opakovanie postihuje rozličné úseky výpovedí, najčastejšie začiatok vety, koniec vety, podmet s prísudkom alebo len prísudok, postihuje prísudok s predmetom, prívlastok s podmetom a predmetom a jednotlivé druhy určení. Niekedy sa opakujú aj svojrázne egologizmy (lexikálne jednotky v rámci idiolektu konkrétnej osoby). Príklady na echovitý rečový prejav:

Predovšetkým, ak sa má teória učebníc pomknúť dopredu, *áno?*, je *nevyhnutný výskum*. *Výskum je nevyhnutný*. *Bude tu však, bude tu však* potrebné nájsť vhodné výskumné metódy a postupy. Ďalej, *všakáno*, odporúčame organizovať vedecké sympóziá, ktoré sa budú zaoberať, teoretickými i praktickými otázkami tvorby vysokoškolských učebníc vcelku, ale aj učebníc *nôô* jednotlivých *vedných odborov*. Proste všetkých *vedných odborov*. *Tak sa dosiahne, tak sa dosiahne* ich vyššia kvalita. (Echovitá reč v odbornom rétorickom štýle.)

☆☆☆

Vieš, vieš... doma u príbuzných som sa dlhšie nezabavil, leboóó som sa *ponáhľal, ponáhľal som sa* na najbližší autobusový spoj. A *ten, ten máva*, veď to vieš, no nie?, *máva* veľmi nepravidelné odchody. *Ale, ale* nič som tým v podstate nezmeškal. (Echovitá reč v hovorovom štýle.)

Echovitá reč je návyk, ktorý má svoje konkrétne psychické pozadie. Ponaajprv je to zanedbanie kontroly vlastnej reči. Podávateľ akoby nahlas komunikoval sám so sebou bez svedkov. Konverzácia samého so sebou akoby sa prenášala do konverzácie s konkrétnym poslucháčom, adresátom alebo do verejnej konverzácie s publikom.

Ďalším psychickým pozadím echovitej reči je plachosť a obavy z obsahu vlastných výpovedí, obavy, ako ich prijme poslucháč, čo si o nich pomyslí. Niekedy je to aj umelo vystupňovaný pocit zodpovednosti, ktorý núti podávateľa spätne sa zamýšľať nad obsahom povedaného, posudzovať ho aj z pozície prijímateľa. Echovitá reč máva

ešte aj ďalšie príčiny — prerývanosť a pomalosť myšlienkového toku, strata vzdialenejších cieľov a intencií prejavu, hľadanie zabudnutej myšlienkovkej a kompozičnej osnovy, myšlienková vykoľajenosť vplyvom neočakávaných reakcií adresátov, myšlienkové odbočovanie, náhla strata spájacej nite myšlienok a i.

Qd echovitej reči nebýva ďaleko k prejavu popretkávanému ékaním, nókaním, nepotrebnou slovnou hlušinou, výplnkovým slovným materiálom, lebo oba tieto prehrešky voči kultúre prednesu, voči obsahovej jasnosti reči, voči jej jednoznačnej orientovanosti a upriamenosti na komunikačný cieľ majú približne tie isté príčiny.

Echovitostou reči nemusí byť postihnutá iba vekovo staršia osoba s príznakmi sklerózy, hoci aj skleróza býva jednou z jej príčin. Lahké zabúdanie, namáhavá koncentrácia na myšlienkové procesy, sťažené vybavovanie údajov z pamäti, rýchla únava pri myslení a reči, nedostatok evidencie toho, čo sa už raz povedalo a čo ešte treba povedať, nedostatok pružnosti vnímania a evidovania toho, čo sa deje, nedostatok pružnosti myšlienkovkej reakcie na impulz — to všetko sú symptómy brzdného systému ovplyvňujúceho prirodzený prúd reči v negatívnom zmysle.

Inak však aj nesklerotizovaným osobám neraz chýba dynamická rovnomernosť pohybu myšlienkového mechanizmu. Aj tí majú echovitý prejav ako zlozvyk, ako neuvedomený návyk, ale dakedy aj ako zámerne pestovaný prejav „dôkladnosti“.

Z uvedeného vyplýva, že sa echovitosti reči dá úspešne čeliť a zbavovať sa jej: a) zvýšenou pozornosťou voči svojmu nahlas prednášanému rečovému prejavu a takou istou pozornosťou voči prejavom iných osôb, kontrolným nahrávaním svojich prejavov na magnetofónový pás a ich dodatočným skúmaním najmä z hľadiska echovitosti; b) dôraznejšou koncentráciou na zámer, cieľ reči, ale aj na jej jednotlivé časti, väčšie či menšie samostatné myšlienkové celky; c) zbavovaním sa nadmernej senzitivnosti na vplyv prostredia a okolnosti pri súvislom rečovom prejave; zbavovaním sa plachosti, prípadne trémy z vystúpenia; d) dokonalou prípravou na verejné rečnícke vystúpenia, čím sa zvýši pružnosť a dynamika tvorby myšlienkových celkov; e) zvykaním si pri vopred nepripravenej reči na myslenie dopredu, na predtich myšlienok pred ich rečovou realizáciou: Reč nesmie predbiehať myslenie, má ho vždy doháňať. Ak je reč rýchlejšia ako myslenie, vznikajú pauzy hľadania, premýšľania, ktoré podávateľ nešikovne zaplňa buď nepotrebnými, do kontextu nezapadajúcimi klíšovitými vetami, konštatovaním samozrejmostí, uvádzaním každému známych informácií, zbytočným opakovaním a zdôrazňovaním výpovedí alebo aj — echovitosťou rečového prejavu.

Ladislav Rybár

Stretnutie matičných pracovníkov s jazykovedcami

V dňoch 15. a 16. mája 1984 usporiadalo doškolovalacie stredisko Matice slovenskej v Martine s pracovníkmi jazykovedného ústavu L. Štúra SAV seminár o aktuálnych otázkach súčasnej spisovnej slovenčiny a jazykovej kultúry. Na seminári sa z Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV zúčastnili: riaditeľ dr. J. Kačala, DrSc., vedúci oddelenia jazykovej kultúry dr. F. Kočíš, CSc., a pracovníci oddelenia jazykovej kultúry dr. I. Masár, dr. M. Pisárčiková, dr. M. Považaj a dr. E. Rísová.

Seminár otvoril riaditeľ Národnej knižnice Matice slovenskej dr. Miroslav Bielik. Prvú prednášku na tému *Súčasný výskum spisovného jazyka a otázky jazykovej kultúry* predniesol riaditeľ ústavu J. Kačala. Najprv oboznámil prítomných so základnými projektmi, na ktorých sa v ústave pracuje (Krátky slovník slovenského jazyka, Dynamika slovnej zásoby spisovnej slovenčiny, Syntax slovenského jazyka, Slovník slovenských nárečí, Historický slovník slovenského jazyka, Veľký slovensko-ruský slovník). Podrobnejšie hovoril o koncepcii *Krátkeho slovníka slovenského jazyka* a o práci ústavu v oblasti jazykovej kultúry. Osobitne upozornil, že sa jazyková kultúra konkrétnych jazykových prejavov posudzuje komplexne a na jej určovanie sa používajú kritériá systémovosti, funkčnosti a štýlovej primeranosti. Za špecifický problém v okruhu jazykovej kultúry označil prevzaté slová. Internacionalizáciu spisovných jazykov všeobecne označil za jeden z výrazných procesov charakterizujúcich ich rozvoj a nevyhnutných z hľadiska medzinárodného dorozumievania najmä v odbornej oblasti. Zdôraznil však, že pri bežnom dorozumívaní treba pri používaní prevzatých výrazov vždy mať na zreteli percepčné schopnosti adresáta. V závere svojej prednášky vyzdvihol myšlienku, že spisovný jazyk je taký, aký si ho utvárajú povedomí používateľa jazyka, a že vlastná tvorivosť vo vzťahu k jazykovým prostriedkom je v tomto procese nevyhnutná.

M. Pisárčiková hovorila na tému *Knižné slová v slovenčine*. Autorka knižné slová charakterizovala ako lexikálne prostriedky vyskytujúce sa prevažne v písaných prejavoch, a to v štýloch verejného styku — v náučnom, publicistickom a v administratívnom, kde tvoria súčasť všeobecného odborného vyjadrovania, ale nemajú pritom povahu termínov z jednotlivých odborov. V umeleckých prejavoch a sčasti v publicistike sa využívajú na vyjadrenie slohovej nadnesenosti a istej vybranosti. Z časového hľadiska ich autorka rozdelila na zastarané, časovo bezpríznakové a neologizmy. Upozornila, že príznaky knižnosti pozorované na lexikálnych jednotkách slovnej zásoby sa týkajú aj frazeológie. V závere konštatovala, že knižné slová tvoria pevnú zložku slovnej zásoby, hoci smerujú z jej centra viac na perifériu. Ich záporné hodnotenie je namieste iba vtedy, keď sa používajú štylisticky nevhodne.

E. Rísová sa vo svojej prednáške zamerala na otázky štýlu s osobitným zreteľom na administratívny a náukový štýl. Na začiatku vysvetlila pojem štýlu vo všeobecnosti a pojem jazykového štýlu. Zaoberala sa subjektívnymi

a objektívnymi štýlotvornými činiteľmi, rozvrstvením štýlu na jednotlivé štýlové roviny a požiadavkami, ktoré sa kladú na jednotlivé štýly z jazykovej stránky. Dotkla sa aj otázky proxemiky. Osobitne sa venovala charakteristickým znakom administratívneho, náukového a popularizačného štýlu.

V odpoludňajších hodinách bola diskusia. Pracovníci ústavu v nej na základe materiálov vydaných Maticou slovenskou (časopisy, zborníky, fotosúbory), ktoré dostali na posúdenie, upozornili na zistené nedostatky v textoch. Pracovníci Matice slovenskej v diskusii žiadali objasnenie najmä otázok súvisiacich s ich redakčnou praxou (tvorenie ženských priezvisk, písanie zemepisných názvov, terminologické nejasnosti a pod.).

Na druhý deň pokračoval seminár prednáškou F. Kočiša o vývine a problémoch teórie spisovného jazyka a jazykovej kultúry. Autor v prednáške podal prehľad vývinu slovenčiny od jej začiatkov cez obdobie feudálneho Uhorska a obdobie kultúrnej slovenčiny až po Bernoláka a Štúra, keď sa kodifikovala spisovná slovenčina. Nakrátko zhodnotil situáciu vo vypracúvaní teórie spisovného slovenčiny po vzniku ČSR a v 30. rokoch a potom v zhrnujúcom prehľade predstavil históriu rozvoja spisovnej slovenčiny, jej teórie a kultúry po r. 1945, a to najmä na základe hodnotenia výsledkov vedeckých konferencií venovaných problémom spisovného jazyka a jazykovej kultúry. Z tohto hľadiska sa najdôležitejšie konferencie konali v 60. rokoch. keď sa uzavrela etapa budovania teórie spisovného jazyka založenej na štruktúrnych kritériách spisovnosti. Konferencia r. 1976 otvorila novú etapu vo vypracúvaní teórie spisovného jazyka. Táto teória sa zakladá najmä na komunikatívnom nazeraní na spisovný jazyk a na uvedomovaní si národného jazyka ako integračného činiteľa (teória J. Horeckého). Diskusia o adekvátnej teórii spisovného jazyka však naďalej trvá a zvažujú sa pritom najmä vzťahy spisovného jazyka a existujúcich nespisovných jazykových útvarov, ale aj adekvátnosť súčasného štýlového rozvrstvenia spisovnej slovenčiny.

I. Masár v prednáške o uštalovaní odbornej terminológie podal najprv krátky historický prehľad o práci v okruhu odbornej terminológie. Vyzdvihol pozitívnu úlohu Matice slovenskej, ktorú zohrala pri uštalovaní odbornej terminológie (vydávanie gymnaziálnych učebníc, publikovanie odborných článkov v časopisoch a v almanachoch, vydávanie odborných slovníkov). Vypracúvanie terminologickej teórie v súčasnosti pokladá za nevyhnutný predpoklad odbornej starostlivosti o terminológiu. Za fundamentálne body v tejto oblasti označil vymedzenie pojmu *termín*, skúmanie vzťahu medzi pojmom a termínom, základné terminologické kritériá na posúdenie vlastností termínu (významová priezračnosť, jednoznačnosť, systémovosť, derivatívnosť, jazyková správnosť). V závere sa dotkol internacionálnych prvkov v terminológii a preberania cudzích názvov v niektorých terminologických sústavách.

M. Považaj vo svojej prednáške poukázal na teóriu a prax v používaní skratiek a značiek. V úvode hovoril o rozdielnosti v názoroch viacerých autorov na chápanie skratiek, značiek a skratkových slov a podal ich súčasnú charakteristiku (skratka je skrátený útvar, značka je dohodnutý symbol). Za skratkami sa okrem iniciálových skratiek takmer bezvýnimčne píše bodka, kým za značkami sa bodka nepíše. Za skratkové slová sa pokladajú

slová vzniknuté zo začiatkových písmen alebo slabík slov viacslovných pomenovaní. Zapisujú sa buď iba s veľkými písmenami (*ZÁRES*), alebo iba s veľkým začiatkovým písmenom (*Tesla*). Zásada uvádzať diakritické znamenka by sa mala rešpektovať rovnako v skratkách, ako aj v skratkových slovách. Hľadisko jednotného postupu pri písaní skratiek, značiek a skratkových slov pokladá autor za dôležité v lexikografických prácach, ako aj v bežnej jazykovej praxi.

V závere seminára sa rozvinula opäť živá diskusia, na ktorej sa preberali poznámky k prečítaným textom (chybná lexika, nesprávne predložkové väzy, interpunkcia) a odpovedalo sa na otázky účastníkov. Diskutovalo sa o otázkach transliterácie a transkripcie (upozornilo sa na to, že v pripravovaných Pravidlách slovenského pravopisu sa ráta s osobitnou kapitolou venovanou tejto problematike), objasnil sa okruh používania termínov *váha* — *hmotnosť*; v súvislosti s termínom *bibliografická gramotnosť*, ktorý navodzuje neželateľné asociácie, sa uvažovalo o termíne *čitateľská vyspelosť (úroveň)*. Niekoľko pripomienok sa týkalo šachovej terminológie. Kritické poznámky odzneli na konto štandardizácie niektorých miestnych názvov, resp. prílišnej benevolencie pri ich spontánnom utváraní [slo o pomenovanie *Areál snov* popri *Štrbské pleso*, *Máliné*, *Plačlivé* namiesto *Málinô*, *Plačlivô*].

Seminár prebiehal v dobrej a tvorivej pracovnej atmosfére. Na záver seminára vedúci doškoľovacieho strediska Matice slovenskej dr. H. H. H. podakoval hosťom za inštruktívne prednášky, za kritické pripomienky k prečítaným publikáciami aj za vysvetlenie otázok prednesených v diskusii. Vyslovil želanie, aby sa takéto stretnutia matičných pracovníkov s jazykovedcami konali častejšie a aby sa zintenzívnila vzájomná spolupráca jazykovedného ústavu E. Štúra SAV a Matice slovenskej.

Eva Rísová

Spolupráca s ČSTK pokračuje

Spravodajská služba Československej tlačovej kancelárie predstavuje modernú a pohotovú spravodajskú agentúru, ktorá prostredníctvom širokej siete domácich a zahraničných spravodajcov informuje hromadné oznamovacie prostriedky i zahraničné tlačové agentúry o politických, ekonomických, kultúrnych i športových udalostiach z domova i zo sveta. Pre svoj široký okruh pôsobenia má ČSTK veľký vplyv aj na formovanie jazykového vedomia obyvateľstva. Svoju zodpovednú úlohu pri šírení dobrého jazykového návyku na Slovensku si pracovníci ČSTK dobre uvedomujú, preto už dlhší čas v oblasti jazykovej kultúry spolupracujú s jazykovedným ústavom Eudovíta Štúra SAV.

S redaktormi ČSTK začal spolupracovať dr. Gejza Horák, CSc., dlhoročný pracovník JÚEŠ SAV, ktorý na tomto poli vykonal veľký kus práce. Vo svojich poznámkach o jazyku spravodajských textov vychádzal z materiálu správ, ktoré vysielala ČSTK v Bratislave, a rozoberal problematické jazykové prvky zo všetkých rovín spisovnej slovenčiny. Jazykové problémy, ktoré sa riešili na besedách s pracovníkmi ČSTK, zhrnul v tridsiatich číslach troch ročníkov (1974—1976) *Malého jazykového mesačníka* a neskôr v in-

ternej pracovnej príručke, ktorú ČSTK vydala v júli 1979 pod názvom *Malý jazykový poradca*. Jazykové prvky zo všetkých rovin sa v publikácii preberajú tak, aby sa jednotlivé poznámky mohli stať oporou aktívne rozvíjajúceho rečového úzu starších i mladších pracovníkov ČSTK.

Vydaním tejto záslužnej internej príručky sa však záujem o jazykovú kultúru v ČSTK neskončil. Koncom roka 1983 spravodajský útvar ČSTK znova požiadal o spoluprácu JÚLŠ SAV. Jej náplňou bolo v dohodnutých intervaloch sledovať texty domáceho, zahraničného i športového spravodajstva, urobiť jazykový rozbor a odborný posudok týchto textov, ako aj uskutočniť besedy s redaktormi ČSTK o aktuálnych otázkach jazykovej kultúry. Touto prácou boli poverené pracovníčky oddelenia jazykovej kultúry E. Rísová a K. Matějová.

Doteraz prebehla prvá etapa: urobil sa jazykový rozbor a odborný posudok 300 strán textov domáceho spravodajstva, ktoré ČSTK vysielala v dňoch 3. 10.—9. 10. 1983; 31. 3. 1984 bola beseda s redaktormi ČSTK.

Besedu uviedla zástupkyňa šéfredaktora ČSTK s. D. Gešková. Oboznámila prítomných redaktorov s posudkami sledovaných spravodajských textov. Z písomných posudkov vyplynulo, že najviac pozornosti treba v budúcnosti venovať dvom oblastiam lexiky a syntaxi.

V lexike badať napr. priveľkú expanziu spojky *i* a obchádzanie spojky *aj*, používanie častíc *tiež*, *taktiež* na úkor častíc *aj*, *takisto*, *rovnako*, spojky *než* na úkor spojky *ako*, príslovky *potom* namiesto spojok *aj*, *i*, príp. namiesto príslovky *ďalej*. Veľmi frekventované bolo aj sloveso *podieľať sa* (nam. sloviess *zúčastňovať sa*, *spolupracovať*, *participovať*), ktoré má svoje odopstatnenie v ekonomickej terminológii, inde pôsobí dojmom knižnosti. Zbytočne sa používali aj zastarané, resp. knižné adjektíva, napr. *nevyhnutelný* (= nevyhnutný), *všechnižujúci* (= všetko ničiaci), *plnorozsažný* (= plnorozsahový), *vzišlý* (= vzniknutý) a pod.

V oblasti syntaxe autorky posudkov venovali pozornosť vybočeniam z ustálenej väzby, chybným predložkovým spojeniam a zhode medzi viacnásobným podmetom a prísudkom. V textoch sa nie vždy rešpektovala zásada, že v štylisticky bezpríznakových textoch zhodné prívlastky zvyčajne stoja pred substantívom. Vyskytovala sa aj neprehľadná štylizácia, ktorá bola často spôsobená nadbytočným odkazovaním. Viacero nedôsledností bolo aj v interpunkcii: čiarkou sa niekedy chybné oddeľoval podmet a prísudok, prísudok a predmet, čiarka sa často neodôvodnene kládla pred príslovkové určenie alebo tzv. zaraďovací doplnok. Naopak, čiarkou sa nie vždy oddeľovali vložené vedľajšie vety.

Po prečítaní posudkov nasledovala diskusia, do ktorej úvodné slovo povedala E. Rísová. Vyšla z poznatku, že jazyk ako výrazne spoločenský jav sprevádza každú ľudskú činnosť, je súčasťou kontaktov, ale aj konfliktov medzi ľuďmi. Ďalej hovorila o východiskách práce v oblasti jazykovej kultúry a podčiarkla, že v rámci všeobecného zvyšovania kultúrnosti treba primeranú pozornosť venovať aj kultúrnosti vyjadrovania, jazykovej kultúre, lebo jazyková kultúra sa chápe ako súčasť kultúry a kultúrnosti *vôbec*.

Po úvodnom slove sa rozprúdila živá, neformálna beseda, v ktorej sa redaktori ČSTK spýtovali na jednotlivé problémy, najčastejšie z oblasti lexiky. Na záver pracovníčky JÚLŠ SAV zdôraznili, že terajšia jazyková úroveň sprá-

vodajských textov je vyhovujúca. To však neznačí, že niet čo zlepšovať. Žiada sa teda, aby sa redaktori ČSTK usilovali zvyšovať jazykovú kultúru svojich prejavov, všimli si aktuálne otázky jazyka a výsledky jeho výskumu. K tomu môže prispieť aj sledovanie odborných časopisov a jazykových rubrík v dennej tlači a v Čs. rozhlase.

Katarína Matějová

Život a pedagogické dielo Mateja Bela

V dňoch 29. a 30. mája 1984 sa uskutočnila v Bratislave vedecká konferencia *Život a pedagogické dielo Mateja Bela*. Jej usporiadateľmi boli Slovenská pedagogická knižnica a ústav školských informácií, Múzeum školstva a pedagogiky na Slovensku a Slovenská pedagogická spoločnosť pri SAV.

Pri príležitosti 300. výročia narodenia Mateja Bela, významného uhorského polyhistora, konalo sa t. r. viacero vedeckých konferencií a spoločensko-kultúrnych podujatí. Vedecká konferencia, o ktorej informujeme, mala za úlohu zhodnotiť jeho pedagogické dielo a jeho nemalú zásluhu o budovanie školstva v Uhorsku, za ktorú si právom zaslúžil titul *rector et instaurator scholarum* [správca a obnovovateľ škôl], ktorý mu dal jeho nadaný žiak Ján Tomka Sásky.

Úvodný referát J. Tibenského *Život a dielo Mateja Bela* navodil priliehavú atmosféru vedeckého rokovania o význačnom učencovi Uhorska. Účastníci konferencie sa postupne oboznamovali s osobnosťou Mateja Bela ako pedagóga z každého zorného uhla. Štrnásť široko a podrobne koncipovaných referátov na vysokej odbornej úrovni preberalo pedagogické názory Mateja Bela vo všeobecnosti [J. Mátej], Mateja Bela v kontexte školy, vzdelanosti a kultúry od reformačného humanizmu k osvietenstvu [M. Hamada, M. Novacká], jeho sociálne a politické názory [M. Vyvíjalová]. Dva samostatné referáty podali obraz o pedagogickej činnosti Mateja Bela v Banskej Bystrici [J. Mikleš] a v Bratislave [J. Kocka]. Problematike pedagogických názorov a metód vo vyučovaní jednotlivých predmetov sa venovalo viacero referátov. Boli to príspevky o spôsobe a metódach vyučovania latinčiny [J. Sopko], o vyučovaní zemepisu [L. Prikrýl], filozofie [T. Münz], dejepisu [D. Lehotská] a jazykov troch hlavných národov Uhorska [E. Jóna].

Celkový obraz Mateja Bela ako pedagóga dokreslil referát o Matejovi Belovi vo svetle tradícií J. A. Komenského a osvietenstva [D. Čapková], ďalej referáty o osvietenskej pedagogike [J. Cach], o vzdelávacích cieľoch novín Nova Posoniensia [D. Škoviera] a o pedagógovi a spolupracovníkovi Mateja Bela Jánovi Turzovi z Nosíc [M. Sišmiš].

Na tejto významnej vedeckej konferencii sa zúčastnili aj pracovníci Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV v Bratislave. Podrobný referát o Belových učebniciach jazykov troch hlavných národov Uhorska predniesol E. Jóna. V referáte vyzdvihol Belove prefácie (úvody) ku gramatickým, ale i slovníkovým prácam. V úvode k samostatnej učebnici nemčiny, ktorá vyšla pod názvom *Institutiones linguae germanicae* [Levoča 1718], sa zaoberá pôvodom, rozšírením a dialektmi nemeckého a slovenského jazyka. Pre poznanie dejín slovenského jazyka je najvýznamnejšia Belova preferácia k

Doležalovej gramatike, ktorej vydanie Matej Bel veľmi podporoval; je to prefácia povestná chválou našej reči. Treba pripomenúť, že slovenský čitateľ sa môže prvý raz oboznámiť so slovenským prekladom Belovej prefácie k Doležalovej gramatike v Slovenskej reči [49, 1984, s. 135—148]. O lexikografickom diele Mateja Bela referoval v diskusnom príspevku I. Kotulič. Po stručnej charakteristike dvoch typov štvorjazyčných školských slovníkov [Cellarius, Ch. — Bel, M.: *Latinitatis probatae et exercitiae Liber memorialis, naturali ordine dispositus...*, Bel, M.: *Primitiva latina ex libro memoriali Christophori Cellarii...*] z hľadiska pedagogického určenia, obsahu a rozsahu sa autor príspevku zamerl na jazykovú stránku českej, resp. slovenskej časti. O rukopisnom fragmente latinskej gramatiky písanej po maďarsky a po česky referovala v diskusnom príspevku B. Ricziová. Jednou z Belových požiadaviek bolo, aby sa pri vyučovaní základov latinskej gramatiky používali národné jazyky. V latinskej gramatike Ch. Cellaria *Grammatica latina facilitati restituta*, ktorú Bel upravil a vydal v Levoči r. 1717, použil nemčinu. V rukopisnom zlomku, ktorý referentka stotožnila s tou istou Cellariovou latinskou gramatikou, použil Matej Bel maďarčinu a češtinu, a tak mohol dodržať zásadu vyučovania základov latinčiny vo všetkých troch národných jazykoch Uhorska. Napokon referentka upravila doterajší údaj o rukopisnom fragmente, ktorý hovoril o slovenskej gramatike, pretože nejde o slovenskú gramatiku, ale o latinskú gramatiku písanú po česky.

Bohatý a náročný program dvojdnovej konferencie podal vyčerpávajúci obraz Mateja Bela ako pedagóga, priekopníka pedagogického realizmu u nás. Záverečný prejav predniesol prof. dr. J. Mátej, DrSc., ktorý zhrnul a zhodnotil výsledky vedeckého rokovania. Vyjadril nádej, že sa nájdu možnosti publikovať veľkú časť vedeckej pozostalosti Mateja Bela.

Beáta Ricziová

SPYTOVALI STE SA

Na nose, či na nosi? — V istej kancelárii sa na nás obrátili s otázkou, či je správna forma *na nose*, alebo *na nosi*. Z otázky môžeme usudzovať, že pýtajúci sa pochádzal z tej časti západoslovenských nárečí, kde sú bežné také formy ako *na nosi*, *o vozi*, *na dvori*, *pri komori*, *na kosi*, *v špaji* a pod. Tak je to najmä v záhorských nárečiach, čiastočne aj inde na juhozápadnom Slovensku. Neživotné podstatné mená mužského rodu zakončené na spoluhlásku *-r*, *-s*, *-z*, *-l*, ako aj podst. mená žen. rodu na *-ra*, *-sa*, *-za*, *-la* sa tu skloňujú podľa mäkkých vzorov, čiže podľa vzoru *stroj*, resp. *ulica*. Príslušníci týchto nárečí aj v spisovných prejavoch často používajú nárečové formy nielen v lok. jed. čísla, ale aj v nom. a akuz. množ. čísla a v žen. rode aj v gen. jedn. čísla, napr. *dlhé nose*, *ťažké voze*, *naše dvore*, *plné komore*, *dlhé zástere*, *ostré kose*, *zo špajze* a i. Pri slovách na *-l*, *-la* sa to týka iba menšej časti záhorských nárečí, a to tých, v ktorých sa vyskytuje len jedno *l*. Vo väčšine záhorských nárečí sa rozlišuje tvrdé *l* (*u*) a stredné *l* (zväčša na mieste spisovného *l*), a preto sú tu tvary typu *na stole* — *na tabuli* tak ako v spisovnej slovenčine.

V spisovnom jazyku sa všetky neživotné podstatné mená zakončené na -s a -z, čiastočne aj na -r, -l, ako aj podst. mená žen. rodu na -za, -sa, -ra, -la skloňujú podľa tvrdých vzorov, čiže podľa vzoru *dub*, resp. *žena*. O niektorých slovách (najmä cudzieho pôvodu) na -r, -l platia osobitné pravidlá, ktoré sa uvádzajú v Pravidlách slovenského pravopisu a vo všetkých gramatikách slovenčiny.

Správne formy slov na -s, -z, -r, -l, -za, -sa, -ra, -la sú v lok. jedn. čísla tieto: {o, pri, na, v} *čase, klase, lese, ovse, plese, okrese, spise, kekse, vlase, kuse, obruse; kurze, privoze, obraze, voze; dvore, súbore, úhore, vetre, bachore* [ale o *požiari, na tanieri, v pohári, v hoteli* a i.]; *diеле, oddiele, kotle, vestibule* [ale na *bicykli, pri mantineli* a i.]; *base, kose, kryse, klobáse; jáze, fréze, špajze, kríze, koze, breze; čiare, iskre, handre, chudere, diere, sekere, dcére, svokre, komore, fúre, fare, astre, kabele*.

Takéto prípony majú aj vlastné mená (rodné mená a zemepisné a i. názvy): o *Lujze, Tamare, v Priore, o Jure, Zohore, Zobore, Ankare, Tise, Toryse, Andore, Pelopenéze, Neapole* a i.

Všetky tieto slová majú v nom. a akuz. množ. čísla príponu -y: *časy, kurzy, dvory, diely*; podst. mená žen. rodu majú príponu -y aj v gen. jed. čísla: *bez kósy, do špajzy, z handry* a pod.

Slovo *večera* má tvary podľa vzoru *ulica*, teda v gen. jedn. čísla a nom. množ. čísla má tvar *večere*, v lok. jedn. čísla tvar {o, na, pri,} *večeri*. Slovo *večer* má tvary podľa vzoru *dub*: v lok. jedn. čísla má tvar {o} *večere*, v nom. množ. čísla tvar *večery*.

Odpoveď na otázku uvedenú v úvode je jednoznačná. Správna forma lok. jedn. čísla od slova *nos* je *na nose*. Forma *na nosi* je nárečové, v spisovných prejavoch sa hodnotí ako chybná.

Konštantín Palkovič

Ks

KULTÚRA SLOVA, časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV. Ročník 18, 1984, č. 9. VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Hlavný redaktor PhDr. Ján Kačala, DrSc. Grafická úprava Oto Takáč. Technická redaktorka Marta Michalíková. Vychádza desaťkrát ročne. Ročné predplatné Kčs 30,—, jednotlivé čísla Kčs 3,—. Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma PNS — ÚED Bratislava, ale aj každá pošta a doručovateľ. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6, 817 59 Bratislava. Vytlačili TSNP Martin, závod Ružomberok v sept. 1984. Registr. zn. F-7500.

KUL
TURA
SLOVA

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Leningradská 11, Bratislava, Czechoslovakia. Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON UND SAGNER, D-8000 München 34, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries distributions rights are held by JOHN BENJAMINS, B. V., Periodical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA Amsterdam, Holland.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1984

Cena Kčs 3,—